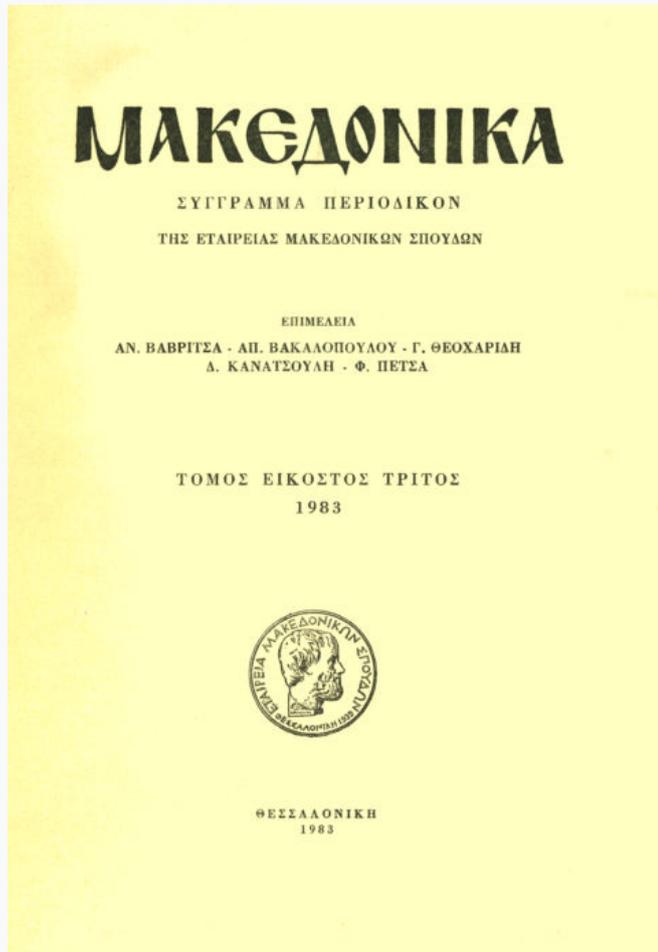

Μακεδονικά

Τόμ. 23, Αρ. 1 (1983)

Οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί μέσα από τις ανταποκρίσεις του "Φάρου της Μακεδονίας": (Φθινόπωρο 1885)

Βασίλης Κ. Γούναρης

doi: [10.12681/makedonika.335](https://doi.org/10.12681/makedonika.335)

Copyright © 2014, Βασίλης Κ. Γούναρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γούναρης Β. Κ. (1983). Οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί μέσα από τις ανταποκρίσεις του "Φάρου της Μακεδονίας": (Φθινόπωρο 1885). *Μακεδονικά*, 23(1), 148–171. <https://doi.org/10.12681/makedonika.335>

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΙΣ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ «ΦΑΡΟΥ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»
(ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1885)

Ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δὲν προδίδκαζε ἀναγκαστικά τὴν ἄμεση καὶ πιστὴ ἐκτέλεση ὄλων τῶν διατάξεων τῆς. Τὰ προβλήματα τὰ ὅποια προέκυψαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἄρθρων τῆς προκάλεσαν πληθὺς περιπλοκῶν καὶ ἀναταραχῶν. Ἐτσι τὰ ἐπόμενα χρόνια ἡ εἰρήνη κυρίως στὸ βαλκανικὸ χῶρο δοκιμάστηκε ἄρκετά¹. Μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἀναταραχῶν αὐτῶν ἐντάσσονται ὀργανικά δύο θέματα ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸν Ἑλληνισμό: ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα.

Δὲν εἶναι πρόθεσή μου νὰ παρακολουθήσω τὴν πολὺπλοκὴ διπλωματικὴ ἱστορία τῶν σχετικῶν γεγονότων ἀλλὰ οὔτε καὶ ἔχω τὴ δυνατότητα νὰ περιγράψω, στὰ ὄρια τῆς ἐργασίας αὐτῆς, τὴ σημασία καὶ τὶς προεκτάσεις αὐτῶν τῶν δύο πηγῶν ἀναταραχῆς². Σκοπὸς μου εἶναι νὰ δείξω ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας, ἔχοντας συνειδητοποιήσει πλήρως τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐπεκτατισμοῦ, βλέπει πίσω ἀπὸ τὴν τύχη τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τὴ δική του τύχη καὶ ἐκφράζει ἄμεσα τοὺς φόβους του γιὰ τὸ μέλλον. Παράλληλα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο μὴν ἔχοντας, γιὰ διαφόρους λόγους, ἄλλες μεθόδους ἄμυνας προσπαθεῖ νὰ κρατήσῃ τὶς θέσεις του στὸ μακεδονικὸ χῶρο προβάλλοντας τὴν ἐκπαιδευτικὴ του δραστηριότητα.

Ὡς πρίσμα τῆς ἐρευνᾶς μου χρησιμοποιοῦ τὴ μοναδικὴ ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τὸ «Φᾶρο τῆς Μακεδονίας»³,

1. Ε. Κωφόρος, Ἐπὶ τὸ τέλος τῆς κρητικῆς ἐπανάστασης ὡς τὴν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας, «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΓ' (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ 1883 ὡς τὸ 1881), Ἀθῆνα 1977, 353.

2. Πολύτιμο εἶναι γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ Ν. Βλάχου, Τὸ μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, 1878-1908. Ἐν Ἀθῆναις 1935.

3. Στὰ 1875 ὁ Σοφοκλῆς Γκαρμπολάς (γόνος μιᾶς οἰκογενείας λογίων καὶ ἐκδοτῶν ἀπὸ τὴν Κρανιά τοῦ Ὀλύμπου, μικρότερος ἀδελφὸς τοῦ Μιλτιάδη Γκαρμπολά, Ἰδρυτῆ τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ τυπογραφείου στὴ Θεσσαλονίκη) ἐκδίδει τὴν πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα, τὸν «Ἐρμῆ» (1ο φύλλο 13 Μαΐου), ποὺ ἀργότερα συνεχίζει τὴ ζωὴ του ὡς «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 17/4/1881-1895, καὶ ὡς «Φᾶρος τῆς Θεσσαλονίκης», 1898-1912, μὲ ἐκδότες τοὺς γιουὺς τοῦ Σοφοκλῆ, τὸν Ἀλέκο καὶ τὸ Νικόλαο. Στὸ διάστημα 1895-1898

πού με τις τακτικές ανταποκρίσεις της ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ με τὴν ἐπιλογή συγκεκριμένης εἰδησιογραφίας, προσαρμοσμένης βέβαια στὰ μέτρα τῆς δημοσιογραφίας, δίνει μιὰ ἄμεση ἐκφραση τῶν πεποιθήσεων τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Χρονικά ἡ ἐργασία τοποθετεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο γεγονότα-σταθμοὺς γιὰ τὴ βαλκανικὴ ἱστορία: τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (6-9-1885) καὶ τὴν κήρυξη τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου (2-11-1885)¹. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ βουλγαρικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δρᾶ τελείως ἀπροκάλυπτα καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας, αὐτόπτες μάρτυρες τῶν γεγονότων, ἐκφράζουν τὴν ἀποστροφή καὶ τὴ θλίψη τους γιὰ τὶς ἐξελίξεις ἀντιλαμβανόμενοι τὴν ἐπιτακτικότητά τῆς ἀντίδρασης.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1881, ὅταν μεταξὺ Γερμανίας, Αὐστρουγγαρίας καὶ Ρωσίας ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Γερμανία, ἐνῶ δέχτηκαν τὸ ρωσικὸ ὄρο, νὰ μὴν ἐναντιωθοῦν σὲ μιὰ μελλοντικὴ ἔνωση τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας με τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ὑποχρέωσαν τὴ Ρωσία νὰ δηλώσει ὅτι μαζί με τὶς ἄλλες δύο Δυνάμεις θὰ ἀπέτρεπε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ ὅποιανδήποτε ἐπιθετικὴ ἐνέργεια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Μακεδονίας².

Γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Βουλγάρους, βέβαια, τὰ πράγματα ἦταν τελείως διαφορετικά. Ἡ ἐξωτερικὴ τους πολιτικὴ εἶχε διαβαθμιστεῖ, παρὰ τὶς διατάξεις τῶν συνθηκῶν, σὲ δύο φάσεις: πρῶτα ἔνωση με τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία καὶ ἔπειτα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ πρώτου αὐτοῦ στόχου, προσάρτηση τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου³.

Στὸ διάστημα 1878-1885 ἡ προσοχὴ τῶν κυβερνήσεων τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας εἶχε ἐξολοκλήρου στραφεῖ πρὸς τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἐτσι, τὴν προσηλυτιστικὴ δρᾶση μεταξὺ τῶν σλαβόφωνων κατοίκων τῆς

ἡ κυκλοφορία τῆς ἡμερίδας ἀναστέλλεται (Π. Κόκκας, Ἡ οἰκογένεια Γκαρμπολά καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἡμερίδα τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 21, 1981, 222-251, καὶ Ντ. Χριστιανόπουλος, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονικὴ ἐπὶ τουρκοκρατίας, 1850-1912, Πρώτη καταγραφή, «Διαγώνιος» 1980/6, 304-305). Στὰ 1885 ὁ «Φῶρος τῆς Μακεδονίας» κυκλοφορεῖ κάθε Τετάρτη καὶ Σάββατο. Πρὶν κυκλοφορήσει ὁ «Ἐρμῆς», μιὰ τουλάχιστον ἡμερίδα τυπωνόταν καὶ στὰ ἑλληνικά, ἴσως ἡ ἑβραϊκὴ «Selanik» (1869 κ.έ.), ἡ ὁποία κυκλοφοροῦσε ἐβδομαδιαία στὰ ἰσπανοβραϊκὰ, τουρκικὰ, βουλγαρικὰ καὶ ἑλληνικά. Εἶχε χαρακτῆρα μάλλον ἐπίσημο καὶ συντάκτης τοῦ ἰσπανοβραϊκοῦ φύλλου ἦταν ὁ Jacob Uziel (J. N e h a m a, Histoire des Israélites de Salonique, tomes VI et VII, Thessalonique 1978, 713).

1. Οἱ ἡμερομηνίες ποὺ χρησιμοποιῶ ἀνήκουν στὸ παλιὸ ἡμερολόγιο.

2. Ε. Κωφόρς, Ἰστ. ἑλλ. ἔθν., τ. ΙΓ', 356.

3. M. P u n d e f f, Bulgarian Nationalism, P. S u g a r - I. L e d e r e r, Nationalism in Eastern Europe, Seattle 1971², 125.

Μακεδονίας κατευθύνει κυρίως ή 'Εξαρχία¹ (με έδρα πάντα την Κωνσταντινούπολη), ή όποια δρᾶ ώς θεσμός όχι άπλως θρησκευτικός, αλλά και έθνικο-πολιτικός χαρακτήρα συγχρόνως². Παράλληλα σχεδόν με τή δράση τής 'Εξαρχίας (1879-1883), τó ίδιο χρονικό διάστημα, λυμναινονταν τή Μακεδονία διάφορες ένοπλες ομάδες, οί όποίες όμως είχαν άποστολή περισσότερο ληστρική παρά πολιτική. 'Απαρτίζονταν κυρίως από "Έλληνες και Βουλγάρους, του έλεύθερου έλληνικού κράτους και τής βουλγαρικής 'Ηγεμονίας, και στόχος τους ήταν άδιάκριτα χριστιανοί και μωαμεθανοί³.

'Η κατάσταση αλλάζει σημαντικά από τó 1885, όταν ή βουλγαρική 'Ηγεμονία παρουσιάζεται και δρᾶ πια ώς κράτος συγκροτημένο και οργανωμένο⁴. Τότε συνειδητοποιούν ότι, πέρα από την εκκλησία και την άποστολή ενόπλων ομάδων, καθοριστικό ρόλο για την επικράτηση στη Μακεδονία θά παιζει ή εκπαίδευση. 'Ο 'Οφείκωφ⁵, άντιπροσωπεύοντας τή βουλ-

1. 'Η βουλγαρική προπαγάνδα φαίνεται ότι είχε βαθύτερες ρίζες. 'Από τó 1844 άρχίζουν άναφορές των 'Ελλήνων προξένων για την αυξανόμενη δράση και πρόοδο τής σλαβικής προπαγάνδας όχι μόνο στη Βουλγαρία αλλά και στη Μακεδονία και στη Θράκη. Χαρακτηριστικές είναι οι σημειώσεις του 'Ελληνα προξένου στην 'Αδριανούπολη, όπου παρατηρεί την όργάνωση και ανάπτυξη τής προπαγανδιστικής δράσης (E. Dr i a u l t - M. L h é r i t i e r, Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours. Tome II (Le régime d' Othon-La grande idée 1830-1862), Paris 1925, 296 και σημ. 2' πρβλ. Μ. Λ ά σ κ α ρ ι ς, Τó 'Ανατολικόν Ζήτημα, 1800-1923, τ. Α' (1800-1878), Θεσσαλονίκη 1948 (φωτ. άνάτυπ. 1978), 60 σημ. 1). Τά ίδια χρόνια και συγκεκριμένα τó 1846 ó Σερραίος Ι. Θεοδωρίδης μαθαίνει στην 'Ιταλία από τόν έπίσκοπο Πανάρετο ότι οργανώνεται βουλγαρική προπαγάνδα στη Μακεδονία και σπεύδει νά τó ανακοινώσει στον Κωλέττη, ó όποιος όμως άμέλησε έντελώς (Ι. Ν. Κ α λ ο σ τ ύ π η ς, Μακεδονία ήτοι μελέτη οικονομολογική, γεωγραφική, Ιστορική και έθνολογική τής Μακεδονίας. 'Εν 'Αθήναις 1886, 62). 'Η άμέλεια αυτή του Κωλέττη αλλά και των κατοπινών κυβερνήσεων είναι εύλογη, άφού τις δεκαετίες τού 1840, '50 και '60 έλάχιστα στοιχεία ήταν γνωστά στην 'Αθήνα για την πραγματική κατάσταση των πραγμάτων στη Μακεδονία. 'Η επικράτηση θεωροϋνταν εξασφαλισμένη, καθώς ή Σερβία ήταν άνίσχυρη και ή Βουλγαρία δέν ύπήρχε καν στον πολιτικό χάρτη. Μετά τó 1870, ή άντιμετώπιση έγινε πιο ρεαλιστική, οι διεκδικήσεις περιορίστηκαν στα 2/3 των άρχικων και άρχισε νά εφαρμόζεται κάποιο πρόγραμμα που βασιζόταν στην ένίσχυση τής εκπαίδευσης, στην ίδρυση συλλόγων, στο δυνάμωμα τής «πατριαρχικής» εκκλησίας, στην οικονομική ένίσχυση του έλληνικού στοιχείου, αλλά ποτέ στην ένοπλη δράση (E. K o f o s, Dilemmas and Orientations of Greek Policy in Macedonia: 1878-1886, «Balkan Studies» 21,, 1980, 45 και 52-54).

2. Ν. Β λ ά χ ο ς, Τó Μακεδονικόν κ.λ., 97.

3. Ν. Β λ ά χ ο ς, ό.π., 102 σημ. 1.

4. Ν. Β λ ά χ ο ς, ό.π., 115.

5. Ψευδώνυμο του Atanas Shorov, γραμματέα τής βουλγαρικής 'Εξαρχίας (Γ. Μ ό - δ η ς, 'Ο Μακεδονικός άγών και ή νεότερη μακεδονική Ιστορία, Θεσσαλονίκη 1967, 30. Τήν πληροφορία αυτή όφείλω στον κ. Γ. Κιουτούτσα).

γαρική προπαγάνδα τῆς ἐποχῆς, γράφει¹: «'Εν τῷ Μακεδονικῷ πληθυσμῷ δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἔθνηκή συνείδησις... ἡ συνείδησις αὕτη πρέπει νὰ ἀφπνισθῆ καὶ ἰσχυροποιηθῆ. Ποῖα εἶναι τὰ μέσα, πῶς πρέπει νὰ γείνη τοῦτο; Θέλουσιν ἄραγε βοηθήσῃ ἐνταῦθα κατὰ τι αἱ ἀνίσχυραι ἐπαναστατικαὶ συμμορίαί;»². Ἀπαντώντας ὁ ἴδιος πρὸ κάτω ἀναφέρει ὅτι μέχρι νὰ ἔρθει ἡ στιγμή «γενικῆς ἐνεργείας πυρὸς καὶ σιδήρου»³, μόνο τὰ σχολεῖα μποροῦν νὰ διατηρήσουν τὴ Μακεδονία βουλγαρική⁴. Ὡς τότε τὸ μοναδικὸ ἐπίτευγμα τῆς ἐνοπλῆς δράσης εἶναι ἡ ὄξυνση τῶν σχέσεων Βουλγαρίας-Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας⁵.

Συνεπικουροὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσης ὑπῆρξαν τόσο ἡ οὐνιτικὴ ὡς καὶ ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα. Ἡ βουλγαρουνιτικὴ κίνηση διατηροῦσε βέβαια τὸ θρησκευτικὸ τῆς περιβλήμα, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα δὲν ἔπαυε νὰ προωθεῖ τὰ βουλγαρικὰ σχέδια⁶.

Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν οὐνιτῶν εἶχε προσχωρήσει στὴν Οὐνία ἀποσκοπώντας κυρίως στὴν ὕλική συνδρομὴ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας· ἔτσι, μὲ τὸ ἴδιο δόλωμα τῶν χρημάτων ἦταν εὐκολὴ ἡ ἐπάνοδος τους στοὺς κόλπους τῆς Ἐξαρχίας⁷.

Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ τῆς πολιτικῆς ἀπόχρωσης τῆς οὐνιτικῆς κίνησης τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλη ἡ δράση καὶ τὰ ὄργανα τῶν οὐνιτῶν κατευθύνονταν βέβαια ἀπὸ τὴν Congregatio de Propaganda Fide, καλύπτονταν καὶ ἐνισχύονταν ὁμως ἀπὸ τὰ προξενεῖα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρουγγαρίας, τόσο στὴν Κωνσταντινούπολη ὡς καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ⁸. Ἡ Ρωσία

1. Ὁ φέικωφ, Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν χιλιετηρίδα τοῦ ἁγίου Μεθοδίου 1885 ἦτοι Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ βουλγαρισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν Φιλίππουπόλει 1885 (μεταφρ. Δ. Ι. Κουμαργιάνος, Φιλίππουπόλει 20 Ἰουνίου 1885).

2. Ὁ φέικωφ, δ.π., 110.

3. Ὁ φέικωφ, δ.π., 111.

4. Ὁ φέικωφ, δ.π., 113. Ὅταν ὁ Ὁφέικωφ γράφει «Μακεδονία», ἐννοεῖ τὴν περιοχή μέχρι «Βεροῖας, Σιατίστας καὶ Κοριτζᾶς», δ.π., 100.

5. Ὁ φέικωφ, δ.π., 110 κ.έ.

6. Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώτην φάση τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα (1878-1894), Θεσσαλονικὴ 1983, 266.

7. Κ. Βακαλόπουλος, δ.π., 266-267, πρβλ. Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100 σημ. 2. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνα, τὸ οὐνιτικὸ κίνημα στὴ Μακεδονία πέρασε ἀπὸ τρεῖς φάσεις: τὴν πρώτη τῆς γέννησης, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1859 καὶ 1860, τὴ δευτέρα τῆς ἀνάπτυξης (1877-1880) καὶ τὴν τρίτη τῆς ὀριστικῆς ἀποτυχίας μετὰ τὸ 1894. Πρωταγωνιστὲς τῆς οὐνιτικῆς δράσης ἦταν: τὸ τάγμα τῶν Λαζαριστῶν, οἱ βουλγαρουνιτῆς ἐπίσκοποι, ὁ ἀρμενοκαθολικὸς Πατριάρχης καὶ οἱ ἰησοῦιτες ἱεραπόστολοι (Α. Ἀγγελόπουλος, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονικὴ 1973, 86).

8. Α. Ἀγγελόπουλος, δ.π., 86-87.

δχι μόνο δὲν ἀντέπραξε στὴν αὐξηση τοῦ οὐνιτισμοῦ ἀλλὰ καὶ βοήθησε τὸ ἔργο τῶν πρακτῶρων του, γιατί εἶχε πλήρως συνειδητοποιήσει ὅτι ὁ οὐνιτισμὸς ἦταν ὄργανο γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ βουλγαρισμοῦ στὴ Μακεδονία¹.

Ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα, ὅπως ἦταν φυσικό, δὲν ἦταν δυνατό νὰ ὑστερήσει τῆς ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ μέθοδος τῆς ἱεραποστολῆς τῆς δὲ διέφερε ἀπὸ τὶς μεθόδους ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἄλλες προπαγάνδες: ἴδρυση σχολείων, εὐκτηρίων οἴκων, διάδοση ἐντύπου ὕλικου στὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα². Τὸ πραγματικὸ ὅμως δέλεαρ τοῦ προτεσταντισμοῦ ἦταν ἡ ἀναγνώριση τοῦ βουλγαρικοῦ αἰτήματος γιὰ ἐκκλησιαστικὴ χειραφέτηση καὶ ἡ συμπαράσταση μὲ τὴ μορφή ἴδρυσης σχολείων, μὲ τὴ βοήθεια πάντα τῶν βρετανικῶν προξενείων³.

Γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Μακεδονίας τὸ θέμα τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, τῆς συγκαλυμμένης μὲ κάποια θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἦταν τελείως ξεκαθαρισμένο. Ὄταν στὶς 13-8-1885 ὁ Ν. Κ. Λίτσης, εὐαγγελικὸς ἱεροκήρυκας, ἔρχεται στὶς Σέρρες γιὰ νὰ κηρύξει τὸ εὐαγγέλιο στὰ ἑλληνικὰ ἀλλὰ καὶ στὰ βουλγαρικά, ἡ πόλη ξεσηκώνεται. Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου τῆς Μακεδονίας» γράφει: «...Ἡ πόλις ἡμῶν διαβλέπει καὶ αὐθὺς ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς θρησκείας τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος». Πραγματικὰ στὸ πρῶτο του κήρυγμα συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ γνωστοὶ «βουλγαρισταὶ» τῆς πόλης. Παρ' ὅλες τὶς συστάσεις ποὺ τοῦ γίνονται ὁ Λίτσης ἐπιμένει στὴ διδασκαλία του καὶ δὲν ἐγκαταλείπει τὴν πόλη⁴.

Ἰδιαίτερα σκληρὸς εἶναι ὁ ἀνταγωνισμὸς στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης, μὰ ποὺ ἦταν γνωστὸ ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα ὅποτελεῖ τὴν κατὰ τεκμήριο ἀσφαλέστερη ἀπόδειξη μιᾶς συγκεκριμένης ἐθνικῆς συνείδησης. Καμία ἀπὸ τὶς ὑπόδουλες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες δὲν μπορούσε νὰ ἀνταγωνιστεῖ τὴ Μακεδονία σὲ πυκνότητα σχολείων. Γυμνάσια, διδασκαλεῖα, ἱερατικὲς σχολές, παρθεναγωγεῖα, ἡμιγυμνάσια, «ἑλληνικὰ σχολεῖα», δημοτικὰ, νηπιαγωγεῖα καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα γέμιζαν πόλεις καὶ χωριά⁵. Σύμφωνα μὲ τὸν Καλοστύπη στὰ 1886 ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὴ Μακεδονία ἀποτελοῦσε τὰ 5/6 τῆς ὅλης ἐκπαιδευτικῆς κίνησης⁶.

1. Ν. Βλ ἄ χ ο ς, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100-101.

2. Ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὴ διάδοση τοῦ ἐντύπου ὕλικου παρουσίασαν οἱ προτεσταντικὲς ἱεραποστολές, γιατί εἶχαν δικὸ τους τυπογραφεῖο, ἰδρυμένο στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1858 (Α. Ἀ γ γ ε λ ὀ π ο υ λ ο ς, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι, 109).

3. Α. Ἀ γ γ ε λ ὀ π ο υ λ ο ς, ὅ.π., 106-107.

4. «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 21-8-1885.

5. Ι. Ν. Κ α λ ο σ τ ὑ π η ς, Μακεδονία, 56.

6. Ἀριθμὸς ἑλληνικῶν σχολείων τὸ 1886: 846 μὲ 45.870 μαθητὲς (Ι. Ν. Κ α λ ο σ τ ὑ π η ς, ὅ.π., 59). Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολείων τῆς Μα-

Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα ξοδεύονταν κάθε χρόνο, τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ., 1.500.000 φράγκα περίπου. Ἄπο το ποσὸ αὐτὸ τὸ 1.000.000 προερχόταν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν κοινοτήτων, 250.000 ἀπὸ προσωπικὲς εἰσφορὲς τῶν κατοίκων καὶ δωρεὲς καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις τῶν συλλόγων, ὅπως τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως», τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων», τῶν τοπικῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων καὶ ἄλλων¹. Ἄπο τὴν ἄλλη πλευρὰ, δὲν ὑπῆρξε στὴ Μακεδονία οὔτε μία ὁμάδα βουλγαρικὴ ποὺ νὰ ἴδρυσε καὶ νὰ συντήρησε σχολεῖο μὲ δικὰ της ἐξοδα, μὲ ἐξαίρεση τὸ βουλγαρικὸ γυμνάσιο Θεσσαλονίκης².

Κάτω λοιπὸν ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ἰδιαίτερου νοήματος τῆς ἐκπαίδευσης πρέπει νὰ δοῦμε τὴν ἔμφαση καὶ τὶς πυκνὲς ἀναφορὲς τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου γιὰ καθετὶ ποὺ ἀφορᾷ τὴν κίνηση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ἀφοῦ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προβάλλονταν τὰ αὐξημένα δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἐκάστοτε περιοχὴ³.

Στὶς 24-8-1885 κάποιος πολίτης ἀπὸ τὴ Δράμα ἐνημερώνει τὸ «Φῶρο τῆς Μακεδονίας» γιὰ τὶς ταραχὲς ποὺ συμβαίνουν στὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Προσωπασίνης. Ἄπο τὸ ἄρθρο αὐτὸ μαθαίνουμε γιὰ τὶς ἐπιτυχεῖς προσπάθειες ποὺ εἶχαν γίνει στὸ παρελθὸν ἀπὸ ἐξέχοντες πολίτες τοῦ χωριοῦ (Γ. Βουλτσιάδης καὶ Ν. Λιάμης) γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ φιλοβουλγαρικὴ παράταξη καὶ νὰ πετύχουν τὴν ἴδρυση ἑλληνικῶν σχολείων. Τώρα ὅμως ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν ἐμπλακεῖ σὲ κάποια διαμάχη ποὺ ἐκδηλώνεται στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης⁴. Ἡ διαμάχη αὐτὴ ἦταν ἡ καλύτερη εὐκαιρία γιὰ τὴ δράση τῶν «βουλγαριστῶν». Ἄπο τὸ ἴδιο φύλλο τοῦ «Φῶρου» πληροφορούμαστε: «Ἐν Ἐγρί-Δερὲ χωρίῳ τῆς Ζίχνης, πειρῶνται οἱ ραδιουργοῦντες τὴν χώραν ἡμῶν βουλγαροδιδάσκαλοι ἵνα πείσωσι τοὺς ἐκεῖ καλοὺς χωρικοὺς ἵν' ἀποσκορακίσωσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμ-

κεδονίας (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ἦταν 1.041 μὲ 1.704 δασκάλους καὶ δασκάλες καὶ 67.772 μαθητὲς (Στ. Παπαδόπουλος, Ἑκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, 228).

1. Στ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., 228-229 σημ. 2.

2. C. I. Nicolaïdes, La Macédoine, la question macédonienne dans l'antiquité, au moyen-âge et dans la politique actuelle, Berlin 1899, 133, πρβλ. D. Dakin, The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913, Θεσσαλονίκη 1966, 21. Ἐθροισμα βουλγαρικῶν ἐκπαιδευτηρίων 171 μὲ 6.799 μαθητὲς (I. N. Καλοστύπης, Μακεδονία, 64).

3. Τὶς πληροφορίες αὐτὲς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἀρκετὰ πυκνὲς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1885, θὰ παρεμβάλλω ἀνάμεσα στὰ στρατιωτικὰ καὶ διπλωματικὰ γεγονότα, προκειμένου νὰ διατηρήσω τὴ χρονολογικὴ τους σειρά καὶ νὰ δεῖξω τὴ σκοπιμότητα τῆς δημοσίευσής τους.

4. «Φῶρος τῆς Μακεδονίας», 24-8-1885.

ματα, δεχθῶσι δὲ τὴν βουλγαρικὴν. Ὡς ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου μανθάνομεν, εὗρον πολλοὺς συνηγούρους. Ἴδου τὰ κέρδη αὐτῶν ὅποταν ἡμεῖς πρὸς ἀλλήλους ἐρίζωμεν»¹.

Στις 4-9 στίς Σέρρες συνεχίζονται οἱ διαμαρτυρίες γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Ν.Κ.Λίτση. Ὁ γραμματέας καὶ ταμίας τῆς εὐαγγελικῆς ἀποστολῆς στὴ Θεσσαλονίκη, Τ. Β. Samrone, ἀποδοκίμασε τὰ γεγονότα, ἐνῶ καὶ ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῶν Σερρῶν (μουτσαρίφης) πῆρε τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων².

Στὸ ἴδιο φύλλο ἔχουμε πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν Καστοριά. Κάποιος—πιθανὸν Καστοριανὸς—ἐκθειάζει τὴ δράση τοῦ γιατροῦ Ἰω. Σιόμη (sic)³ καὶ τοῦ καθηγητῆ Ἄναστ. Πηχιών⁴ στὸν ἐκπαιδευτικὸ τομέα καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περιοχὴ ποῦ, ὅπως μαρτυρεῖ, ὕστερεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων καὶ ἔτσι ἢ πάλιν ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν» εἶναι ἰδιαίτερα σκληρῆ⁵.

Στις 7/9, ἐνῶ ἐπιτελεῖται ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, (οἱ εἰδήσεις καθυστεροῦν σημαντικὰ νὰ φτάσουν καὶ νὰ δημοσιευτοῦν), ὁ ἀνταποκριτὴς ἀπὸ τὶς Σέρρες γράφει γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολείων Τζουμαγιάς, Πετριτσίου, Ζελιαχόβης καὶ Βιτάστας, τονίζοντας ἔτσι τὴν ἐντονότατη ἑλληνικὴ παρουσία στὰ χωριά αὐτά⁶.

Οἱ πρῶτες ἀκαθόριστες πληροφορίες ὅτι «κάτι τρέχει» στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία ἔχουν ἡμερομηνία 11/9/1885. Στὸ φύλλο τῆς ἡμέρας αὐτῆς, καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη μὲ τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἐφημερίδες τῆς Κωνσταντινούπολης, διαβάζουμε ὅτι τὴν ὥρα ποῦ τυπώνονταν ἡ «Σταμπούλ» τῆς 4-9-1885, ἡ διεύθυνση τῶν ἀνατολικῶν σιδηροδρόμων εἰδοποίησε τοὺς πράκτορες τῆς νὰ μὴ δέχονται ἐπιβάτες καὶ ἐμπορεύματα γιὰ σταθμοὺς πέρα ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἀκόμη κυκλοφοροῦσαν διάφορες φήμες, ὅτι κάποιοι «κακόβουλου» ἔκοψαν τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως⁷.

Τὸ φύλλο τῆς 14-9 εἶναι πιά γεμάτο ἀπὸ εἰδήσεις γιὰ τὰ συμβάντα στὴν

1. Ὁ.π.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

3. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰω. Σιῶμο, γιατρὸ ἐγκατεστημένο στὴν Καστοριά (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, Παράρτημα: Ἀπομνημονεῖματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα, 376). Φαίνεται ἀκόμα ὅτι ὑπῆρξε γραμματέας τοῦ «Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Καστοριάς (Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., 385).

4. Ὁ Ἄναστάσιος Πηχεῶν γεννήθηκε στὴν Ἀχρίδα τὸ 1836, φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τὸ 1865 ἔδρασε ποικιλοτρόπως στὴν Καστοριά (Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., 212-225: «Ὁ Ἄναστάσιος Πηχεῶν καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεῖματά του», 226-261: «Τὰ Πηχεῶνικὰ καὶ ἡ ἀπήχησή τους στὸ μακεδονικὸ χῶρο» καὶ 341-464: «Παράρτημα: Ἀπομνημονεῖματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα»).

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

6. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 7-9-1885.

7. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 11-9-1885.

ἀνατολική Ρωμυλία. Πηγές ειδήσεων γιά τό «Φάρο» εἶναι οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀθήνας, ἀλλά κυρίως τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπ' ὅπου καί ἀντλεῖ τή διεθνή εἰδησεογραφία. Διαβάζουμε λοιπόν ὅτι ἡ διεύθυνση τοῦ «Φάρου» ἀποδοκιμάζει «τάς κακοβούλους ἐνεργείας τῶν Βουλγάρων» καί εὐχεται νά θριαμβεύσει τό δίκαιο τῆς «Σεβαστῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως»¹.

Στό μεταξὺ στή Φιλιππούπολη στίς 6/9 ἡ ρωμυλιωτική πολιτοφυλακή συλλαμβάνει τό Γαβριήλ πασά, γενικό διοικητῆ τῆς ἐπαρχίας, καί τό Δριγάλσκι, στρατηγὸ-ἀρχηγὸ τῆς πολιτοφυλακῆς, καί κηρύσσει τὴν ἔνωση μὲ τὴ βουλγαρική Ἑγεμονία. Τὴν ἴδια ἡμέρα ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ, ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας, φτάνει στή Φιλιππούπολη μαζί μὲ τὸν πρωθυπουργὸ τοῦ Καραβέλωφ. Στίς 7/9 κηρύσσεται στή Σόφια ἐπιστράτευση τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ καί συγκαλεῖται ἡ ἔθνοσυνέλευση².

Ἐσον ἀφορᾷ πιθανές βιαιότητες σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων στίς πρώτες αὐτὲς ὥρες, ἡ μοναδικὴ εἰδηση φτάνει στοῦ «Φάρου» μέσω τῆς ἀρμενικῆς ἐφημερίδας «Δζεριδέι Σαρκιέ» καί πληροφορεῖ ὅτι οἱ Βούλγαροι κατέστρεψαν τό καινούργιο κτήριο τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων στή Φιλιππούπολη ἢ εἰδηση διαψεύδεται καταρχὴν ἀλλὰ ἀργότερα ἀνασκευάζεται μὲ τὴ μαρτυρία ὅτι πυρπολήθηκε τό παλιὸ κτήριο τῶν Ζαριφείων καί ἀπὸ ἐκεῖ μεταδόθηκε ἡ φωτιά στὴν πόλη³.

Στό ἴδιο φύλλο τῆς 14-9-1885 καλύπτονται μὲ σχετικὴ ἐπάρκεια οἱ ἀντιδράσεις διαφόρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καί φυσικά τῆς ἄμεσα ἐνδιαφερομένης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ τὰ μεταφέρω ὄχι γιά νά γίνει κατανοητὸ τό πλαίσιο ὅπου κινοῦνταν ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ, ἀλλὰ γιά νά γίνει φανερὸς ὁ σκοπὸς ποῦ ἐξυπηρετοῦσε ἡ συγκεκριμένη ἐπιλογή εἰδήσεων ἀπὸ τό συντάκτη τοῦ «Φάρου». Φαίνεται λοιπόν ὅτι πρωταρχικὸ μέλημα ἦταν ὁ καθισχυασμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, καθὼς ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ ἔπαιρνε ἀπειλητικὲς διαστάσεις. Στὴ συνέχεια, ὅταν ἔγιναν ἀντιληπτοὶ οἱ πραγματικοὶ διπλωματικοὶ στόχοι τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, τότε πλῆσον τὰ ἄρθρα σκιαγραφοῦν τὴν κυνικότητα τῆς πολιτικῆς καί τὴν ἀπογοήτευση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ πολιτικοὶ κύκλοι λοιπόν διέψευσαν ρητῶς ὅτι τὰ γεγονότα αὐτὰ προετοιμάστηκαν στοῦ Κρέμσιερ μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Στό Βερολίνο ἡ εἰδηση προκάλεσε «μεγάλην αἴσθησιν» καί ἐκφράστηκε ἡ πίστη ὅτι θὰ ἐπέμβουν οἱ Δυνάμεις ποῦ ὑπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου. Ὁ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885. Οἱ φιλοφρονήσεις πρὸς τὴν τουρκικὴ κυβέρνηση δὲν πρέπει νά παρερμηνεύονται τὴ στιγμή ποῦ ἡ κυκλοφορία τῶν ἐφημερίδων μποροῦσε κάθε στιγμή νά ἀπαγορευτεῖ.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

«Χρόνος» (Le Temps) χαρακτήρισε την κατάσταση «σοβαρωτάτην». Ἡ «έφημερίς τῆς Μόσχας πρόσβαλε ἰσχυρῶς» τὸν Ἀλέξανδρο καὶ διακήρυξε ὅτι ἡ Ρωσία θὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ καθεστώτος τῆς Ρωμυλίας¹.

Οἱ πρῶτες ἀντιδράσεις τῆς Πύλης, φαινομενικὰ τουλάχιστον, δείχνουν ἐπιθυμία ἐντονης ἀντίδρασης. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο «ἐπέδωσε διακοίνωσιν» πρὸς τὶς Δυνάμεις πού ὑπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου καὶ ἔστειλε 10 τάγματα στρατοῦ με ἀρχηγὸ τὸ Γαζή Μουχτάρ πασά καὶ ἐντολὴ νὰ πολιορκήσει τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία². Ἐκλείσει μάλιστα τὸ «πρακτορεῖο» τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν αὐτὸ δήλωσε ὅτι ἐπιδοκιμάζει τὴν καινούργια κατάσταση πραγμάτων³.

Ἡ τουρκικὴ ἐφημερίδα «Σααδὲτ» σχολιάζει μὲ ἰδιαίτερη δριμύτητα τὰ γεγονότα καὶ ὁ «Φάρος» μὲ ἱκανοποίηση ἀναδημοσιεύει τὸ ἄρθρο ὅπου οἱ Βούλγαροι χαρακτηρίζονται ἀπολίτιστοι, ἀπάνθρωποι, ἄγριοι, ἀνάξιοι τῶν παραχωρήσεων πού τοὺς ἔγιναν. Γράφει ἀκόμα ὅτι παρὰ τὶς διατάξεις τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου «δεινῶς ἐπέεζον τοὺς τε Ἕλληνας καὶ μουσουλμάνους συμπολίτας αὐτῶν» χωρὶς νὰ τοὺς ἀφήνουν οὔτε κἂν νὰ ἐργαστοῦν⁴.

Ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ἐφημερίδες προέρχεται μιὰ ἄλλη πληροφορία, πού δημοσιεύει ὁ «Φάρος»: ἀν καὶ ἡ ἀντίδραση τῆς Ρωσίας εἶναι ἀποφασιστικὴ (ζητοῦν παραίτηση τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν τῆς Ἡγεμονίας, οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ διατάζονται νὰ μὴν ἐπιστρατευτοῦν), ὥστόσο στὴ Φιλιππούπολη ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι τὸ κίνημα ἦταν ἔργο ἀποκλειστικὰ τῆς Ρωσίας. «Ἡ ἀντίφασις αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς συχνάκις παρουσιαζομένης ἀντιφατικῆς ἐνεργείας τῶν Ρώσων πρακτόρων, ὅτε μὲν ἐνεργούντων κατὰ τὰς ἐπισήμους ὁδηγίας τῆς κυβερνήσεώς των, ὅτε δὲ ἀκολουθούντων τὰς ἐμπνεύσεις τῶν πανσλαβιστικῶν κομιτάτων»⁵.

1. Ὁ.π.

2. Ἡ ἐνέργεια ἀποσκοποῦσε καθαρὰ στὴ δημιουργία ἐντυπώσεων καὶ αὐτὸ φαίνεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς κατοπινὲς ἐξελίξεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πύλη πέντε χρόνια νωρίτερα εἶχε διστάσει νὰ καταλάβει μὲ τὰ στρατεύματά της θέσεις τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας πού τῆς εἶχαν ἐπιδικασθεῖ. Μιὰ τέτοια στρατιωτικὴ ἐνέργεια, σύμφωνα μὲ τὶς ὑπερβολικὲς ἐκτιμήσεις τοῦ Σουλτάνου, θὰ προκαλοῦσε σύγκρουση μὲ τὴ Ρωσία πού ἀναμφίβολα θὰ κατέληγε σὲ ἀποτυχία. Καθὼς δὲν ἦταν ἐξασφαλισμένα τὰ ἀνταλλάγματα πού θὰ ζητοῦσαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Μ. Βρετανία γιὰ νὰ τὸν ὑποστηρίξουν ἐναντι τῆς Ρωσίας, προτίμησε νὰ χάσει ὀριστικά τὸ παιχνίδι τῆς Ρωμυλίας παρὰ νὰ ρισκινδυνεύει ζωτικότερες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας (W. N. Medlicott, The Congress of Berlin and after, A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement, 1878-1880, London 1938, 362).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

4. Ὁ.π.

5. Ὁ.π.

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 14/9 ὑπάρχει καὶ μία ἐπιστολὴ τοῦ ἀνταποκριτῆ ἀπὸ τῆς Σέρρες μὲ ἡμέρ. 8/9, ἡ ὁποία στρέφεται ἐναντίον τοῦ Emile de Laveley, Βέλγου δημοσιολόγου καὶ καθηγητῆ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λιέγης, ὁ ὁποῖος εἶχε υἱοθετήσει φιλοβουλγαρικὲς στατιστικὲς καὶ τὶς εἶχε δημοσιεύσει ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ¹. «Δῶμεν προσοχὴν Μακεδόνες ζῶμεν ἐν ἡμέραις πονηραῖς καὶ αἰῶνι ἀπάτης...» καὶ καταλήγει «...ἄς μὴ ταράσσεται ἡ καρδιά ἡμῶν ἐκ τῶν παραδόξων ἀλλοκοτίων καὶ ἀνυποστάτων στατιστικῶν τοῦ Βέλγου τοῦ δεινοῦ, τοῦ ἐπιχειρησαμένου, ἵνα ἀναβιάσῃ τοὺς βουλγαριστὰς τῆς Μακεδονίας εἰς ἀριθμὸν, ὅστις καὶ τοὺς μῦς, τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἂν μὴ ἐξῆρε, δὲν ἤθελεν αὐθὺς ἀναβῆναι ἐκεῖ καὶ ἐν σημεῖῳ αὐτοῦ»².

Ἡ ἀρθρογραφία γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμανίας συνεχίζεται καὶ στὸ φύλλο τῆς 18/9. Στὴ στήλη τῶν τηλεγραφημάτων διαβάζουμε: «Ὁ βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας ὑποδεχόμενος τὸν ἐπιτετραμμένον τῆς Τουρκίας ἐξέφρασε ζωνηρὰ φιλικὰ συναισθήματα πρὸς τὴν Τουρκίαν»³. Ἡ «σπουδαιότατη» τῶν εἰδήσεων, ὅπως χαρακτηρίζεται, εἶναι τὸ προσωπικὸ τηλεγράφημα τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο. Ἐπρόκειτο μάλλον γιὰ ἓνα τελεσιγράφο πρὶν ἀπὸ τὴ λήξιν τοῦ ὁποῖου ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει γυρίσει ἐπὶ τὴ Βουλγαρία· διαφορετικὰ θὰ ἄρχιζαν οἱ ἐνοπλες ἐνέργειες⁴. Ἦδη ἀπὸ τῆς 11/9 ἦταν γνωστὸ ὅτι ἐπὶ τὴν Ἀδριανούπολιν γινόνταν συγκέντρωση στρατοῦ καὶ πρόσκληση ἐφεδρῶν⁵ γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ ἡ κατάλληλη πίεσις πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπονή τοῦ τελεσιγράφου.

Ἀπὸ τὴν «Ταρχή» πάλι ἀντλεῖται ἡ πληροφορία ὅτι τάξις καὶ ἡσυχία ἐπικρατοῦν ἐπὶ τὴ Φιλιππούπολιν, ἐνῶ κάποιες ταραχὲς συμβαίνουν ἐπὶ τὴ Στενὴμαχο. Στὴν Ἀγχίαλο ὁμοῦ ἐπικρατεῖ τρόμος καὶ φόβος ἐξαιτίας τῆς βίαιης στρατολογίας, ἐνῶ παράλληλα συμβαίνουν φόνοι καὶ τραυματισμοὶ πολιτῶν. Στὸν Πύργο καὶ σ' ἄλλες πόλεις ἐπιβλήθησαν στοὺς κατοικοὺς ὑποχρεωτικὲς συνεισφορές. Φαίνεται ὅτι οἱ πολῖτες διαιρέθησαν σὲ τρεῖς κατηγορίες ἀνάλογα μὲ τὰ εἰσοδήματά τους. Ὅσοι ἀνήκουν ἐπὶ τὴν πρώτην πρέπει νὰ δώσουν: 200 λίρες, 50 κιλά σιτάρι, 40 κριθάρι, 2 ἄλογα καὶ ἓνα ζευγάρι βόδια μαζί μὲ τὸ ἀμάξι· οἱ δευτέρως κατηγορίας ὀφείλουν 100 λίρες καὶ τῆς τρίτης 50 καὶ φυσικὰ ἀνάλογα τρόφιμα καὶ ζῶα. «Οἱ ἀρνού-

1. Ἡ στάσις τοῦ αὐτῆ στίς ἀρχὲς Ἰανουαρίου τοῦ 1885 εἶχε ξεσηκώσει τοὺς Ἕλληνας τῆς Θεσσαλονίκης, Σερρών, Περτριτίου, Δεμίρ-Χισάρ, Μελενίκου καὶ Δράμας, οἱ ὁποῖοι καὶ προέβησαν σὲ μαζικὰ διαμαρτυρίες (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἕλληνας, 146).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 18-9-1885.

4. Ὁ.π.

5. Ὁ.π.

μενοι βλέπουνσι ἀμέσως τὰ κτήματα, ἐμπορεύματα καὶ ἐπιπλα αὐτῶν πωλούμενα ἐπὶ δημοπρασίῳ¹. Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲ λείπουν, βέβαια, καὶ οἱ ἀνάλογοι χαρακτηρισμοὶ ἀπὸ μέρους τοῦ «Φάρου». Οἱ Βούλγαροι ἐμφανίζονται ὡς καταχραστῆς τῶν προνομίων τους καὶ ὡς «ἀποσκιρτήσαντες» ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ποῦ προκάλεσαν ἔτσι τὴ δίκαια δυσἀρέσκεια ὄχι μόνο τῆς Πύλης ἀλλὰ καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν².

Σ' αὐτὸ τὸ φύλλο τοῦ «Φάρου» δίνονται ἀκόμα πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολειῶν, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση καινούργιου διδακτηρίου στὰ Σέρβια³.

Στις 21/9/1885 ἡ ρωσικὴ ἀντίδραση συνεχίζεται. Ὁ Τσάρος ποῦ βρίσκεται ἐπὶ τὴν Κοπεγχάγη δὲ δέχεται τὴ βουλγαρικὴ πρεσβεία (19/9) καὶ διατάζει τοὺς Ρώσους ἀξιωματικοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Ρωμυλίας καὶ νὰ ἐπιστρέψουν ἐπὶ τὴν Ρωσία. Παράλληλα καὶ ἡ Γερμανία ἀποδοκιμάζει τὰ γεγονότα⁴.

Ἡ Πύλη συνεχίζει βέβαια καὶ αὐτὴ τις διαμαρτυρίες της ἀλλὰ σὲ σαφῶς ἠπιότερο τόνο. Ὁ Σουλτάνος ἔχει «φυσικὸ δίκαιο καὶ καθήκον» νὰ ἀποκαταστήσει τὴν τάξη ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν Ρωμυλία, «...ἐν τούτοις ἀπέναντι τῶν κινδύνων τῆς καταστάσεως, ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν εὐμενῆ ἐπέμβασιν τῶν τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ὑπογραψασῶν δυνάμεων ὅπως προσκληθῆ ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων του...»⁵.

Θὰ ἦταν σκόπιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐξετάσουμε τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ὥστε μέσα σὲ μία ἐβδομάδα νὰ ἐγκαταλείπει ἡ Πύλη τοὺς ἀρχικούς της λεονταρισμούς. Καταρχὴν πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία κόντευε νὰ γίνετο τὸ «enfant gâté» τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, καθὼς ὅλες σχεδὸν οἱ κυβερνήσεις σπεύδουν νὰ ἱκανοποιήσουν τις ἀπαιτήσεις της⁶.

Ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία, ἀνταποκρινόταν καὶ ἐξυπηρετοῦσε τις βλῆψεις τῆς Ρωσίας ποῦ, λίγα χρόνια πρὶν, εἶχε συνηγορήσει γιὰ τὴ δημιουργία τῆς «Μεγάλης Βουλγαρίας». Ἐν ὅμως ἡ Ρωσία ἔνωσε τὴ διαμαρτυρία της μ' αὐτὲς τῶν ἄλλων Δυνάμεων, αὐτὸ ὀφειλόταν κυρίως στὸ γεγονὸς ὅτι, ἐφόσον οἱ σχέσεις της

1. Ὁ.π.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

5. Ὁ.π.

6. V. Colocotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme, étude historique et ethnologique*, Paris 1919, 389.

μὲ τὴ Βουλγαρία δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀποσαφηνιστεῖ καὶ σταθεροποιηθεῖ, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἀνεχθεῖ τὴν ἐνίσχυση τῆς δευτέρας. Ἐπιθυμοῦσε, ἀντὶ τῆς προσάρτησης, νὰ προσφέρει τὴ Ρωμυλία σὰν δῶρο στὴ Βουλγαρία μὲ ἀντάλλαγμα τὴν αἰώνια εὐγνωμοσύνη¹.

Ἐνας ἐπιπρόσθετος κίνδυνος γιὰ τὴ Ρωσία ἦταν μιὰ πιθανὴ εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία. Τὸ ἐνδεχόμενο νὰ χυθεῖ χριστιανικὸ αἷμα θὰ ἀνάγκαζε τὴ Ρωσία, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, νὰ ἐπέμβει καὶ σὲ καμία περίπτωση δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ρισκοκινδυνεύσει ἓνα ἀκόμα διεθνὲς συνέδριο μ' ὅλες τὶς πιθανὲς ἐκβάσεις του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὑποστήριξε κάθε λύση ποὺ θὰ ἀπέτρεπε τὴν εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία². Ὅταν πλέον ἐγινε κατανοητὸ ὅτι ἡ ἐπανόρθωση τοῦ status quo ante ἦταν ἀδύνατη, τότε ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις συνειδητοποίησε ὅτι δὲν ἦταν πρὸς τὸ συμφέρον της νὰ ἐργάζεται πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Οἱ Βούλγαροι ἐνδιαφέρονταν πρωταρχικὰ γιὰ τὴν «ἐθνικὴ τους ἐνότητα» καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε γίνει πιά τὸ σύμβολο τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ³.

Κύριος ὑποστηρικτὴς τῆς βουλγαρικῆς ἐνέργειας ὑπῆρξε ἡ Μ. Βρετανία, ποὺ εἶχε ἐνθαρρύνει τὸν Ἀλέξανδρο νὰ προχωρήσει στὴν προσάρτηση, θεωρώντας τὴν ὅλη κίνηση σὰν ἀντιρωσικὴ ἐκδήλωση τῶν Βουλγάρων⁴. Ἐτσι Ρωσία καὶ Μ. Βρετανία εἶχαν ἀντιστρέψει τοὺς ρόλους ποὺ εἶχαν τὸ 1878⁵. Μιὰ ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ καὶ οἱ περισσότεροι Βούλγαροι εἶχαν γίνει καχύποπτοι μισορώσοι καὶ ἀφοῦ ἡ Πύλη ἀποδείχτηκε ἀνίκανη νὰ καταλάβει τὶς στρατιωτικὲς θέσεις ποὺ μὲ φροντίδα τῶν Βρετανῶν τῆς εἶχαν ἐπιδικαστεῖ τὸ 1878⁶, δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀντιδράσει ἡ Βρετανία στὴν προσάρτηση τῆς Ρωμυλίας. Ἀντίθετα μάλιστα ὁ Salisbury εἶχε ἀρχίσει νὰ πείθεται ὅτι ἡ δημιουργία ἰσχυρῶν ἐθνικῶν κρατῶν στὰ Βαλκάνια θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα πολὺ ἀσφαλὲς φράγμα στὸν ἐπεκτατισμὸ τῶν Ρώσων ἀπὸ ὅ,τι ὑπῆρξε ποτὲ ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία⁷. Ἐτσι, ὅταν κατηγορήθηκε στὴ βουλὴ τῶν λόρδων γιὰ πολιτικὴ ἀσταθείας, ἀπάντησε: «Δὲν ἀλλάξαμε ἐμεῖς ἀλλὰ οἱ περιστάσεις. Σκοπὸς μας παραμένει

1 Ν. Βλάγος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 50.

2 C. h. Jelavich, Tsarist Russia and Nationalism, Russian Influence in the Internal Affairs of Bulgaria and Serbia (1879-1886), Berkeley and Los Angeles 1958, 205-206.

3 C. h. Jelavich, ὅ.π., 237.

4 Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ ναυτικὸς ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος, 1885-1886, Θεσσαλονίκη 1963, 145Α.

5 M. Pundeff, Bulgarian Nationalism, 125.

6 Βλ. σημ. 2 τῆς σ. 156.

7 G. D. Clayton, Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Callipoli, London 1971, 180.

ὁ ἴδιος¹ νὰ ἐμποδίσουμε τὴ Ρωσία νὰ βαδίσει πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅσο μιὰ Βουλγαρία ἐνωμένη μὲ τὴ Ρωσία μὲ δεσμούς εὐγνωμοσύνης μᾶς φαίνονταν ἐπικίνδυνη, τόσο μιὰ Βουλγαρία μὲ ἡγεμόνα πειθαρχικὸ στὴν εὐρωπαϊκὴ ἐπιρροή καὶ πιστὸ σύμμαχο τοῦ Σουλτάνου παρέχει σοβαρὴ ἐγγύηση ἐναντίον τοῦ ρωσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ².

Εἶναι γεγονός πάντως πὼς ὄχι μόνο ἡ Μ. Βρετανία ἀλλὰ καὶ ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Γαλλία εἶχαν ἐνθαρρύνει τὸν Ἀλέξανδρο στὸ ἐγχείρημά του³.

Σὲ ιδιαίτερα δύσκολη θέση βρέθηκε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις Δηλιγιάννη. Ἡ πρόσφατη ἐκλογικὴ τῆς νίκη ὀφειλόταν κυρίως στὸ σύνθημά τῆς ἐναντίον τῶν φόρων γιὰ στρατιωτικὲς δαπάνες τοῦ Τρικοῦπ⁴. Παρ' ὅλη τὴ φιλειρηνικὴ του διάθεσις ὁ Δηλιγιάννης, μὴν τολμώντας νὰ ἐρθεῖ σὲ ἀντίθεσι μὲ τὸ λαϊκὸ αἶσθημα⁵, παρασύρθηκε σὲ φιλοπολεμικὲς διακηρύξεις καί, ἀπειλώντας τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀπαίτησε τὴν «ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῷ Αἰῶν ἰσορροπίας». Ὡς τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1885 στρατολογικὰ γραφεῖα συστήθηκαν, ἔφεδροι καὶ ἐβελοντὲς κατατάχθηκαν, ὁ στόλος ἐξοπλίσθηκε. Καὶ τότε μέσα στὸν πολεμικὸ πυρετὸ τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὑπουργοὶ διαπίστωσαν ὅτι ὁ πρωθυπουργός, παρὰ τὶς διακηρύξεις του, δὲ σκόπευε σοβαρὰ νὰ φτάσῃ ὡς τὴ στρατιωτικὴ ἀναμέτρησις. Ἡ προσπάθεια ἀπόσπασις ἀνταλλαγμάτων ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία μὲ τὴν ἀπειλὴ πολέμου καὶ τὴν κατάλληλη πίεσις τῶν Δυνάμεων ὀνομάστηκε «ἐνοπλιὸς ἐπαίτεια» καὶ φυσικὰ δὲν εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα⁶.

1. Κ. Βεργόπουλος, Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις ἀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1895, «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΔ' (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ὀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1913), Ἀθῆναι 1977, 25. Ὁ Βίσμαρκ, βέβαια, ἀργότερα δὲν παρέλειψε νὰ κατηγορήσῃ τὴ Μ. Βρετανία, ὅτι χρησιμοποίησε τὸ ζήτημα τῆς Ρωμυλίας γιὰ νὰ διασπάσῃ τὴν συμμαχίαν τῶν τριῶν αὐτοκρατορῶν (Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α). Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους οἱ Βούλγαροι φαίνεται ὅτι δὲν εἶχαν ιδιαίτερους ἐνδοιασμούς γιὰ τὴν πλήρη ἀποδοχὴ τῆς βρετανικῆς ὑποστήριξις. Πολλοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἦταν πρόθυμοι νὰ ξεχάσουν τὴν ἐχθρικὴ στάσι τῆς Βρετανίας κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς χώρας καὶ ἔτοιμοι νὰ ζητήσουν τὴ βοήθειά τῆς ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ἀνταλλάγματα. Ὅπως γράφει ὁ Atanas Shorov, γραμματεὺς τῆς Ἐξαρχίας, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1886 ἡ κυρίαρχη ἀντίληψις εἶναι ὅτι στὴ Βουλγαρία δίνεται μιὰ μονομαχία μεταξὺ Μ. Βρετανίας καὶ Ρωσίας καὶ ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἔχει γίνῃ ὁ συνήγορος τῶν βρετανικῶν συμφερόντων (A n d r e i P a n t e v, Britain and Bulgaria, 1879-1915, Southeastern Europe, vol. 7, part 2, 1980, 193-194).

2. Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α.

3. Χρ. Νάλτσας, ὁ.π., 115.

4. Γίνεται συλλαλητήριο τοῦ «Μακεδονικοῦ Συλλόγου». Βλ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

5. Στις 14-5-1886 ἡ Ἑλλάδα ἀναγκάστηκε νὰ ἀποστρατευτεῖ, ἀφοῦ τὰ παράλια τῆς ἀποκλείστηκαν ἀπὸ τοὺς στόλους τῶν Δυνάμεων (Κ. Βεργόπουλος, Ἱστ. ἑλλ. ἔθν., τ. ΙΔ', 27 κ.έ.).

Ἔτσι ἡ Πύλη, μέσα σ' αὐτὸ τὸ έντελῶς αντίξοο κλίμα, ἐγκατέλειψε τὴ φιλοπόλεμη τακτικὴ καί, κάτω ἀπὸ τὶς πιέσεις τῆς Μ. Βρετανίας, κράτησε τὰ ἐπόμενα χρόνια μὴ έντελῶς παθητικὴ στάση¹, ἐνῶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀφέθηκε στὴν τύχη του.

Πέρα ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ κίνηση, τὸ φύλλο τῆς 21/9 περιλαμβάνει καὶ ἓνα ἄρθρο τοῦ ανταποκριτῆ ἀπὸ τὶς Σέρρες μὲ ἡμερ. 11/9 καὶ τίτλο «Ἡ Πρωσοτσάνη καὶ ὁ Βουλγαρισμὸς». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἱστορία ποῦ συνέβη τὰ προηγούμενα χρόνια μὲ ἄρκετὰ στοιχεῖα διευκρινιστικὰ τῆς κατάστασης ποῦ ἐπικρατοῦσε. Στὴν Πρωσοτσάνη ζοῦσαν 550 οἰκογένειες, 250 ὀρθόδοξες, 200 μουσουλμανικὲς καὶ 100 σχισματικὲς. Ὅταν τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο, μὲ ὀρμητήριό τὴ γειτονικὴ Πλεύνα, θέλησε νὰ πάρει τὸν ἔλεγχό τοῦ χωριοῦ ἀπειλώνοντας τὶς περιουσίες τῶν ὀρθοδόξων, ἀντιστάθηκαν διάφορες προσωπικότητες τοῦ τόπου (Γ. Ἀστεριάδης, Ν. Λιάμης, Χ. Βουλτσιάνος, Γ. Ράιος κ.ἄ.) καὶ ἴδρυσαν τὴν «έν Πρωσοτσιάνη Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Ἡῶ» (1/5/1871) σὲ συνεργασία μὲ τὸ «Μακεδονικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Σερρῶν»². Ἔτσι, ἦρθαν σὲ ἀνοικτὴ σύγκρουση μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι ἀφοῦ ἀντιλήφθηκαν ὅτι δὲν μποροῦσαν νὰ ἐπικρατήσουν ἐκεῖ, κατέφυγαν σὲ ἀντίποινα στὴν Πλεύνα ποῦ προκάλεσαν ὄμως τὴν κατακραυγὴ Ἑθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων. Σὲ μιὰ δευτέρη φάση οἱ βουλγαρικὲς ὁμότητες συνεχίστηκαν (σφαγές, ξυλοδαρμοὶ ἱερέων, πυρπόληση βιβλίων, καταστροφές εἰκόνων) στὶς περιοχὲς Δράμας καὶ Νευροκοπίου.

Τελικὰ, ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια περιπετειῶν, ἰδρύθηκε στὴν Πρωσοτσάνη «ἐκ βάρων» νηπιαγωγεῖο, δημοτικὴ καὶ ἑλληνικὴ σχολή. Ἡ ἐνίσχυση αὐτῆ τῆς Πρωσοτσάνης τόνωσε καὶ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Πνεύνας (400 βουλγαρόφωνες οἰκογένειες), ὅπου πρωτοστάτησαν ὁ Μπαλαμπάνης καὶ ὁ Παπαχρήστος. Καταλήγοντας ὁ ανταποκριτὴς συνιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν συμπατριωτῶν του, γιὰ τὴν Ἀλιστράτη καὶ στὸ Τύρνοβο δὲ βλέπει ἀξιόλογη κίνηση ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν»³. Ἡ ὄλη διήγηση τῶν συμβάντων στὴν Πρωσοτσάνη ἔχει κάθε ἄλλο παρὰ ἀφηγηματικὸ χα-

1. W. N. Medlicott, Austria-Hungary, Turkey and the Balkans, The New Cambridge Modern History, vol/XI (Material Progress and World-Wide Problems 1870-1898), Cambridge 1962, 347. Πρβλ. Χ ρ. Ν ἄ λ τ σ α ς, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 145Α.

2. Συνολικὰ σ' ὄλη τὴ Μακεδονία (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ὑπῆρχαν 48 φιλεκπαιδευτικοὶ σύλλογοι ἢ ἀδελφότητες (Σ τ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἑκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 242). Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν» εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ 1871 καὶ πρόσφερε ἀνεκτιμητὲς ἐθνικὲς ὑπηρεσίες στὴ Δράμα, στὸ Ζηλιάχοβο, στὴν Ἀλιστράτη, στὸ Σάμολτο, στὸ Δοξάτο, στὴν Πρωσοτσάνη, στὴ Δοβρίστα, στὸ Ροδολεῖβος, στὸ Σαρμουσακλή καὶ στὸ Δεμίρ-Χιζάρ (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς, 13).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

ρακτήρα. Καθώς ή άπραξία και ή παντελής έλλειψη πρωτοβουλιών πολλών έλληνικών κοινοτήτων τις δύσκολες αυτές ώρες καθιστούσε άμφίβολη τη διατήρηση της έλληνικότητάς τους, ό ανταποκριτής του «Φάρου» αισθάνεται την ανάγκη να παραδειγματίσει παρουσιάζοντας τα έπιτεύγματα της συντονισμένης δράσης των Έλλήνων στο παρελθόν, με την έλπίδα να κινητοποιήσει το έλληνικό στοιχείο.

Πρός την κατεύθυνση της κινητοποίησης—φυσικά όχι της ένοπλης— φαίνεται να κινούνται και τα δύο έπόμενα άρθρα του «Φάρου». Το πρώτο, σταλμένο από τις Σέρρες στις 17/9, δημοσιεύεται στις 25/9. Πίσω από τα άφθονα ρητορικά σχήματα διακρίνουμε τη βεβαιότητα του άρθρογράφου για τις παραγμένες ημέρες που πρόκειται να ακολουθήσουν για τους Μακεδόνες και δυστυχώς θά τους βρούν άνέτοιμους να αντιμετώπισουν τις καινούργιες καταστάσεις. «...οί πανεπίκλοποι και πανούργοι Βούλγαροι προς το Μελένικον, άνω Τζουμαγιά και άλλαχοῦ ήρξαντο ταρασσόμενοι φαίνεται ότι τοῦτο είναι παράχυσις εκ του όρύγματος της 'Ανατολικής Ρωμυλίας πυρετωδώς εκεί άγωνισθείσης διά τα εξαίφνης λαβόντα χώραν, προσπαθούσης δέ, ίνα διαταράξη και την Μακεδονίαν... 'Αρχαί ωδίνων, ως και λίθος πλέον αισθάνεται, εκ της λιαιμότητος ταύτης των Βουλγάρων...». Έκφράζεται άκόμα ή πίστη ότι ή Ρωσία ένισχύει τη Βουλγαρία και τονίζει ότι ή έμπιστοσύνη των Μακεδόνων στις προσπάθειες του Σουλτάνου, καθώς Έλληνες και 'Οθωμανοί είναι φυσικοί σύμμαχοι¹.

Το δεύτερο έχει σταλεί από την Κοζάνη στις 19/9 και αναφέρεται στην ύπαρξη πέντε βουλγαρόφωνων χωριών (Καραμπουνάρ, Κόμανος, Τρέμπενο, Ντουρατλάρ και Φραγκότσι), φιλικών προς τον Έλληνισμό, που υπάγονται στη μητρόπολη Μογλενών. 'Ο συντάκτης της έπιστολής συνιστά στους συλλόγους της περιοχής να αναλάβουν άμεση εκπαιδευτική δράση πριν να «ρίψη και εις αυτά το ειδεχθές και πονηρόν βλέμμα του ό έχθρός ήμῶν ό παμφάγος πανσλαβισμός»².

'Η ιδέα της συμμαχίας Έλλήνων και 'Οθωμανών που εμφανίζεται στο άρθρο της 17/9 ύπάρχει σε δύο άκόμη έπιστολές του ανταποκριτή των Σερρών. 'Η πρώτη είναι γραμμένη στις 22/9 και δημοσιεύεται στις 28/9. Τίτλος της είναι: «Οί άφηνιάσαντες Βούλγαροι». «'Επλημένως και εῶχούμενοι επί των έλληνικών πόλεων της ανατολικής 'Ρωμυλίας οί πανσλαβισταί νῦν επικάθηνται ένεδρευτικῶς δέ, προς τās διανομάς χαίνουσι, οίόμενοι ότι το

1. «Φάρος της Μακεδονίας», 25-9-1885.

2. 'Ο.π. Φαίνεται ότι οί σύλλογοι ανταποκρίθηκαν στην έκκληση, γιατί στις άρχές του αιώνα υπήρχαν στο Τρέμπενο, Ντουρατλάρ, Κόμανο και Καραμπουνάρ σχολεία με δύναμη όμως μικρότερη των 50 μαθητών το καθένα (Σ τ. Π α π α δ ο π ο υ λ ο ς, 'Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα, 182).

υπόθυρον τῆς Μακεδονίας ἐπάτησαν, τὸ ζηλωτὸν τούτοις καὶ οἰνώδη γεῦσιν ἔχον. Φωτοφάνειαν δὲ καὶ ἔλλαμψιν τὸ ὑπέκκαυμα τοῦτο καλοῦσιν, τὸ ὑπὸ μεγάλης πανσλαβιστικῆς ἐταιρείας ἐνεργούμενον, ὑποθλίβοντες καὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ ὁπαδούς των πρὸς ἐξέγερσιν». Τελειώνοντας τὸν ἀπολογισμό τοῦ αὐτοῦ ὁ ἀρθρογράφος ἐλεεινολογεῖ τὴν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἐκφράζει τὴν ἐμπιστοσύνην του στὶς ἀποφασιστικὰς ἐνέργειες τοῦ Σουλτάνου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τονίζεται ὅτι ὁ «Ἑλληνισμός» καὶ ὁ «Ὄθωμανισμός» πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τὸν «πανσλαβισμόν». Ἐὰν μιὰ τέτοια συνεργασία εἶχε ἀρχίσει πρὸ ἐτῶν, τότε «...δὲν θὰ ὑπῆρχον ὑποδαυλίζοντες, σφυρηλατοῦντες καὶ χαλκεύοντες κρύφα βουλγαριστὰ...», πού, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, δημιουργοῦν προβλήματα τὰ ὅποια ἀπορροφοῦν τὸν πλοῦτον τοῦ τόπου καὶ παρεμποδίζουν βιομηχανία καὶ ἐμπόριο¹.

Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ γράφεται στὶς 25/9 καὶ δημοσιεύεται στὶς 2/10. Ἐδῶ διαβάζομε ὅτι στὴν πόλιν τῶν Σερρών ἐπικρατεῖ βαρὺ κλίμα, ἐνῶ ὁ ἀνταποκριτὴς συμβουλεύει νὰ συνδράμουν ὅλοι τὴν προσπάθειαν τῶν Ὄθωμανῶν. Τονίζει ὅτι συμφέρον ὄλων εἶναι ἡ «ἀδελφοποίησις» Ὄθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ἡ «στενὴ καὶ ἀδιάρρηκτος σύσφιγξις ἔναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ», τοῦ πανσλαβισμοῦ, καὶ ἐξαίρει τόσο τὴν ἰκανότητα τοῦ Σουλτάνου ὅσο καὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐκφράζονται ἐπίσης ἀόριστοι φόβοι ὅτι τελικὰ οἱ Δυνάμεις θὰ «προσκυνήσουν» τὸν πανσλαβισμό².

Στὸν τομέα τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τὰ πράγματα πῆγαιναν ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερον. Οἱ ἐφεδροὶ ἔπαυσαν νὰ προσέρχονται μετὰ τὴν ἴδια προθυμία καὶ στὴν Ἀδριανούπολιν ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθησις ὅτι τὸ ζήτημα πέρασε πιά σὲ χέρια διπλωματικὰ καὶ θὰ λυθεῖ εἰρηνικὰ³.

Ἀπὸ τὴ Βάρνα βέβαια φτάνουν κάποιες ἐλπιδοφόρες πληροφορίες (28/9), ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς συναντᾷ δυσκολίας τὶς ὁποῖες προσπαθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει μετὰ τὴν ἐπιβολὴν ὑποχρεωτικῶν εἰσφορῶν στοὺς Ἕλληνας. Οἱ δυσκολίες αὐτὲς ἐπιτείνονται μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐπικείμενη ἀναχώρησιν τῶν Ρώσων ἀξιωματικῶν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐκφράζονται φόβοι ὅτι τελικὰ ἡ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885. Τοὺς ἴδιους φόβους ἐκφράζει καὶ ὁ Ἕλληνας πρόξενος στὴ Θεσσαλονίκη στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη (1-10-1885): «Ἐὰν ἡ ἔνωσις ἐπιστεφθῆ τῇ εὐλογίᾳ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ τῇ ἐπινεύσει τοῦ κυριάρχου, τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον ἀναντιρρήτως ἐπαιρούμενον ἐπὶ τῷ θριάμβῳ τούτῳ καὶ τῇ Εὐρωπαϊκῇ συμπαθείᾳ τῇ ἐπιδεικνυομένῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, θὰ καταστῆ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Μακεδονίας λίαν ἀπειλητικὸν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου...» (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 160).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 25-9-1885.

Ρωσία θά υποστηρίξει τή βουλγαρική ἐνέργεια, ἐπειδὴ φοβᾶται μήπως ἡ ὑπερβολικὴ ἀντίδραση ἀπομακρύνει τὴ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία ἀπὸ τὴν ἐπιρροή της¹. Ἔτσι, ὅταν στίς 2/10 ἀναδημοσιεύεται ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὴν πληροφορία ὅτι οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ παραμένουν στὴ Βουλγαρία, ἀφοῦ ὑπέβαλαν τὶς παραιτήσεις στοὺς ῥωσικὸ στρατό, τὸ γεγονός σχολιάζεται μᾶλλον εἰρωνικά «...Βαθμῶδὸν θά ἴδωμεν τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐπιδειχθεῖσαν ῥωσικὴν ἀστηρότητα μεταβαλλομένην σαφέστερον εἰς μεγάλην ἀγάπην»².

Τελικὰ οἱ φόβοι τοῦ ἀνταποκριτῆ—φόβοι ποὺ ἐκφράστηκαν στὴν ἐπιστολὴ τῆς 17/9—βγήκαν ἀληθινοί. Μάταια προσπαθοῦσαν οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς νὰ μειώσουν τὴ σοβαρότητα τῶν γεγονότων. Ποικίλες φήμες καὶ διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι χιλιάδες Βούλγαροι ἐπρόκειτο νὰ περάσουν στὴ Μακεδονία καὶ νὰ τὴν καταλάβουν³. Ἐναν περίπου μῆνα μετὰ τὰ γεγονότα, οἱ πρωτεργάτες τοῦ πραξικοπήματος συγκεντρώθηκαν στοὺς στίτι τοῦ ταγματάρχη Νικολαίεφ καὶ ἀποφάσισαν νὰ στείλουν στὴ Μακεδονία 10.000 «ἐπαναστάτες» καὶ ὀπαδοὺς τοῦ κομιτάτου γιὰ νὰ ἐξεγείρουν τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο. Διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι δύο ἀξιωματικοὶ στάλθηκαν ἀμέσως στὰ βουλγαρομακεδονικὰ σύνορα, ὅπου εἶχαν ἤδη συγκεντρωθεῖ 3.000 κομιτατζήδες⁴.

Φαίνεται πάντως πὼς κάποια δόση ἀλήθειας πρέπει νὰ ὑπῆρχε πίσω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς φημολογίες, γιὰ τὴν σιὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἡ κατάσταση στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία εἶχε ἀρχίσει νὰ σοβαρεῖται. Ἔτσι, διαβάζουμε στοὺς «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας» (5/10) τὰ ἐξῆς: «Αἱ σφαγαὶ ἐν ἐνεργείᾳ ὑπὸ συμμορίας κομητῶν κατὰ τὴν 29ην λήξαντος ἐν χωρίῳ Δράνοβον». Γράφει λοιπὸν ὁ ἀνταποκριτῆς: «Ὡς ἐν ταῖς τρισὶ προηγουμέναις μου ἀλληλογραφίαις ἀνέφερον τὰ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ρωμυλία γεγονότα πολὺ τὸ θάρρος παρέχουσι τοῖς κομηταῖς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ καὶ πολλὴν ἱταμότητα καὶ βλάβην...». Πρόκειται γιὰ τὴν συμμορίαν τῶν Στόγιου καὶ Κώτσου, μὲ δύναμιν 40 ἀνδρῶν, ποὺ μπαίνει μέρα μεσημέρι στοὺς Δράνοβο, «...κοινότητι μενούση ἐν τῷ ἀρχικῷ αὐτῆς φρονήματι καὶ μὴ ἀκολουθησάση τῇ ἐξαρχίᾳ...», σκοτώνουν μερικοὺς προκρίτους, λαφυραγωγοῦν, παίρνουν ὀμήρους καὶ ζητοῦν λύτρα. Σκοπὸς τοὺς εἶναι, σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ ἀνταποκριτῆ, «...ἢ διατάραξις τῆς Μακεδονίας διὰ παρομοίων κακουρηγμάτων καὶ ἢ κατὰ συνέπειαν ἔνοπλος ἐπέμβασις τῶν πανσλαυστικῶν ὀρ-

1. «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.

2. «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885.

3. Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 159.

4. Οἱ ἀριθμοὶ ἀνταποκρίνονται περισσότερο στίς φήμες παρὰ στὴν πραγματικότητα (Χ ρ. Ν ἄ λ τ σ α ς, Ἐνατολικὴ Ρωμυλία, 145^Α - 146^Α).

γάνων ἐν Μακεδονίᾳ ἦν ἤδη καλοῦσι ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφίᾳ ... Δέσποιναν καὶ πρεσβυτέραν τῶν θυγατέρων τῆς μητρὸς αὐτῶν Βουλγαρίας!»¹. Σ' ἕνα δεύτερο ἄρθρο πληροφοροῦμαστε γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἐπεισοδίου στὸ Δράνοβο. Ἐφοῦ ἀπελευθερώθηκαν οἱ ὄμηροι, οἱ «κομῆται» ἀποσύρθηκαν γιὰ νὰ ἐπανέλθουν ἄγνωστο πότε στὸ ἔργο τους, «...ὄπερ συνεχίζει τὸ πραξικόπημα τὸ ἐν Ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ, οἷτινες δῆθεν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν ἀπειλοῦσι τούτους δι' οὐκαζίου, ὅπως παύσωσιν ἐνεργούντες ταραχὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἕς μισεῖ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἀποστρέφεται ὁ λαὸς αὐτοῦ. Μιᾶς μὲν λέξεως κακία ἔστιν ὁ βαρβαρισμὸς, ἐπιπλοκεὺς δὲ λέξεων ἀκαταλλήλων ὁ σολοικισμὸς»².

Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἀποφεύγουν κάθε εἶδος βίας καὶ ἀρκοῦνται στὴν προβολὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν τους ἐπιτευγμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ πιστοποιοῦν τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὶς διαφιλονοκούμενες περιοχές. Ἐτσι, στὶς 2/10 στέλνονται ἀπὸ τὶς Σέρρες στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται στὶς 5/10. Πρόκειται γιὰ πληροφορίες ποὺ ἀναφέρονται στὰ Ἄνω καὶ Κάτω Καμενίκια, συνοικισμοὺς κοντὰ στὶς Σέρρες, ἀποκλειστικὰ ἑλληνικοῦς, οἱ ὁποῖοι συντηροῦν 2 δημοτικὸ σχολεῖα ἄρρένων, 2 παρθεναγωγεῖα καὶ 2 νηπιαγωγεῖα μὲ 4 δασκάλους καὶ 3 δασκάλους³.

Μαθαίνομε ἀκόμα ὅτι καὶ στὴν Κοζάνη ἀναπτύσσεται ἔντονη ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα (ἐπιστολὴ τῆς 3/10) ἀπὸ τὴν «ἐφορεία τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων»⁴. Ὁ ἀγώνας στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης ὄχι μόνον δὲν εἶχε χαθεῖ ἀλλὰ ἦταν καὶ τὸ μοναδικὸ ὄπλο ποὺ χρησιμοποιήθηκε ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ πολιτικὴ καὶ στὴ στάση τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

Χαρακτηριστικὲς τῆς ἀντιτουρκικῆς διάθεσης τῶν Δυνάμεων εἶναι οἱ ἐξῆς εἰδήσεις: Τηλεγράφημα τῆς 3/10 ποὺ δημοσιεύεται στὶς 5/10 ἀναφέρει ὅτι «οἱ πρέσβεις ἐπέδωσαν εἰς τὴν Ὑ. Πύλην ἀπὸ κοινοῦ διακοίνωσιν ψέγουσαν τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ συμβάντα καὶ ἐκφράζουσαν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ στάσις τῆς Ὑ. Πύλης οὐ παύσεται οὔσα συμφιλιοτική»⁵. Εἶναι φανερὸ ὅτι διακοινώσεις σὰν αὐτὴν παρέλυσαν τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνησις καὶ σταματοῦσαν κάθε ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια.

Ἄκόμα πιὸ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δευτέρη εἶδησις ποὺ δημοσιεύεται στὶς 9/10. Ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία, ἡ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει οἰκονομικὲς

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

2. Τὸ ἄρθρο εἶναι γραμμένο στὶς 6-10 καὶ δημοσιεύεται στὶς 9-10-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

δυσκολίες εξαιτίας των τελευταίων γεγονότων, στρέφεται πρὸς τις βρετανικές τράπεζες γιὰ δάνειο 10 ἑκατομμυρίων φράγκων καὶ τέσσερις ἀντιπρόσωποι τῶν τραπεζῶν φτάνουν στὴ Σόφια γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις¹. Ἡ Μ. Βρετανία συνεχίζει νὰ ἐνισχύει τὰ βουλγαρικά σχέδια χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη ἢ πρόσχημα καὶ ἴσως αὐτὴ τὴ φιλοβουλγαρική τῆς στάση νὰ ὑπαινίσσεται ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου», ὅταν στίς 6/10 γράφει: «Ἀντήχησις καὶ φήμη, ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν κατέχει, ὅτι ἔνεια τῶν Μ. Δυνάμεων τὸν ἦττω λόγον κρείττω ἀποφαίνειν καὶ τὸ ἄδικον δίκαιον, ἀπέναντι τοῦ παρανόμου πραξικοπήματος τῶν τῆς Ἄνατ. Ῥωμυλίας ἀνταρτῶν ποιούσων»².

Στὸ μεταξὺ οἱ βιοπραγίες στὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας συνεχίζονται. Στίς 12/10 δημοσιεύεται καινούργια ἀνταπόκριση μὲ ἡμερομηνία 9/10. Ὁ τίτλος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι «Γάμος καὶ κομίται ἐν Λακκοβικίοις». Συμμορία κομιτατζήδων χτυπᾷ τὸ παραπάνω χωριὸ ἡμέρα Κυριακή, τὴν ὥρα ποὺ γινόταν κάποιος γάμος καὶ φεύγει μὲ ὀμήρους. «Πῶς δὲ νὰ καλέσωμεν τοὺς κομίτας τούτους, οἵτινες ἐμφανίζονται ἄγριοι, ὁσάκις ὁ πανσλαβισμὸς σκύζει καὶ μουρμουρίζει, ἐνῶ ὅταν οὗτος ἐφησυχάζη, κρύπτονται ὑπὸ τὸν φλοιὸν αὐτοῦ ὡς σκώληκες; Μὴ εἶναι οὗτοι οἱ ὄραῖοι ὀφθαλμοὶ τῆς Βουλγαρίας, οὓς σπουδαῖος ἀνὴρ ἐν Εὐρώπῃ καλεῖ; Μὴ εἶναι ἐκ τῶν τελούντων ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφίᾳ ταχυδακτυλογραφίας;». Πληροφοροῦμαστε ἀκόμη ὅτι οἱ κοινότητες τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης, ὅπου καὶ δροῦν οἱ συμμορίες, δὲν ἔχουν καμμία σοβαρὴ προστασία, ἐνῶ ὁ συνάκτης τῆς ἐπιστολῆς ἀναρωτιέται πῶς οἱ συμμορίες αὐτὲς κατορθώνουν νὰ περνῶν τὰ σύνορα καὶ τὸ ποτάμι (Στρυμόνα) τελείως ἀπαρατήρητες³. Μιὰ ἀκόμα ἐπιστολὴ σταλμένη ἀπὸ τὴν Ἄλιστράτη στίς 12/10 κάνει ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τοῦ περιστατικοῦ ποὺ συνέβη στὰ Λακκοβίκια καὶ ἀναφέρει ὅτι ἡ συμμορία ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ μερικὲς φρουρές⁴. Τελικὰ μετὰ ἀπὸ δε-

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.

2. Ὁ.π.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 12-10-1885. Ἡ χλιαρὴ στάση τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαρχίας Σερρῶν ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ δράση, δηλαδὴ ἡ ἀνεμπόδιση εἰσοδος τῶν ὁμάδων στὸ μακεδονικὸ χῶρο καὶ ἡ εὐκόλη σχετικὰ διαβίωσή τους, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιάζει ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι τὸ 1888 ὁ βαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἰδιαιτέρα ὁ μουτσαρίφης Σερρῶν δωροδοκοῦνταν ἀπευθείας ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πρεσβεία γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντα τῆς Ἐξαρχίας (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς, 139-140). Εἶναι πιθανὸν μάλιστα τὸ 1885 νὰ βρισκόνταν στίς διοικητικὰς αὐτὲς θέσεις τὰ ἴδια πρόσωπα ἄλλωστε ξέρουμε ἀπὸ τὸ «Φάρο» ὅτι ὁ μουτσαρίφης Σερρῶν ἦταν καινούργιος στὸ ἀξίωμα καὶ πιθανὸν νὰ διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1888 («Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885). Πάντως καὶ στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, σίγουρα ὁ κύριος λόγος τῆς ἀσθενικῆς τουρκικῆς δράσης ἦταν ὁ δεκασμός.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 16-10-1885.

κάρη μάχη οί 30 κομιτατζήδες κατάφεραν νά διαφύγουν, άφοῦ με κάποιο τέχνασμα ξεγέλασαν ὀθωμανική δύναμη 1.000 άνδρών¹.

Στὸ ἴδιο φύλλο διαβάζουμε γιά τὸ φόνο ένὸς άντιβουλγαριστῆ στῆν Τζουμαγιά. Πρόκειται γιά τὸν Τόλιο Σεργίου, πρόεδρο τῆς έφορείας τῶν έλληνικῶν σχολείων, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε γιά τὴν άντιβουλγαρική του προπαγάνδα, γιά τὴν ὁποία καί στὸ παρελθὸν εἶχε άπειληθεῖ (ὄπως άλλωστε καί ὁ I. N. Πανταζίδης, διευθυντῆς τοῦ σχολείου)².

Ἔως άπάντηση στῆ δολοφονία αὐτῆ έρχεται τὸ άρθρο τῆς 16/10 (φύλλο 19/10). Ὁ άνταποκριτῆς στέλνει στοιχεῖα γιά τὰ σχολεῖα τῆς Τζουμαγιάς γιά νά καταλήξει στοὺς έξῆς άριθμούς: 347 μαθητῆς καί μαθήτριες νηπιαγωγείων καί δημοτικῶν με ὀκτῶ δασκάλους καί δασκάλες³. Με τὰ στοιχεία αὐτὰ γινόταν φανερό ὅτι ἡ έλληνικότητα τῆς Τζουμαγιάς δέν μπορούσε νά κλονιστεῖ με τῖς δολοφονικῆς ένέργειες τῶν Βουλγάρων. Ἡ έπιμονή πάντως τοῦ έλληνικοῦ στοιχείου με άναίμακτες μεθόδους δράσης προκαλεῖ έκπληξη στὸν παρατηρητῆ τῶν γεγονότων, ιδιαίτερα άν άναλογιστοῦμε ὅτι ἡ κατάσταση τῖς ἡμέρες εκείνες θά πρέπει νά ἦταν εκρηκτική. Ἔτσι, οί βιαιότητες τῶν Βουλγάρων συνεχίζονται με στόχο ὄχι μόνο τοὺς Ἑλληνες άλλά καί τῖς ὀθωμανικῆς φρουρές. Σκοτώνουν 3 άτομα στῆ Νικήσιανη καί κλέβουν πρόβατα. Πρόκειται πάλι γιά τὴ συμμορία τῶν Στόγιου καί Κώτσου με 27 άτομα. Ἡ συμμορία αὐτῆ «...έχει έντὸς πρόσωπον ὄλως νέον έν τῇ ληστρικῇ ταύτῃ ὀμάδι γενειοφόρον, σοβαρόν λιαν, άγέρωχον καί δεσποτικὸν πάνυ, μῆ καταδεχόμενον οὐδένα νά πλησιάσῃ δίδον μόνον τὰ προστάγματα...»⁴.

Στῖς 20/10 ἡ δράση τῶν κομιτατζήδων άνανεώνεται. «Παρὰ τὸ Μελένικον καί έν τῇ μονῇ Ῥοζινῶν καλουμένη ἡ Παναγίας εἰσβαλοῦσα (συμμορία κομιτατζήδων) ἠγμαλώτισε τὸν Ἠγούμενον ὄν καί άπέλυσε νῦν, μετὰ τὴν δόσιν λύτρων πολλῶν, ὡς λέγεται καί φρικῶδη τυραννίαν ὡς εκ τῆς ὁποίας ὁ ψυχορραγῶν ἤδη οὔτος πατῆρ έχει τὸ ὄμμα πρὸς τὴν άλλην ζωὴν έστραμμένον. Μεταξὺ τῆς συμμορίας ταύτης ὑπῆρξε καί ληστῆς ὑπηρετήσας άλλωτε τῷ ὀσίῳ πατρί, παρ' οὗ άφηρέθη καί τὸ οὖς διὰ μαχαίρας ὄπ' αὐτοῦ»⁵.

Ἔως άντιστάθμισμα στὰ συμβάντα τῆς Νικήσιανης καί τῆς μονῆς Ρο-

1. Ὁ.π.

2. Ὁ.π. Ἄπο τῖς άρχές τοῦ 1884 μέχρι τὸ Νοέμβριο τοῦ ἰδίου χρόνου ἡ Τζουμαγιά εἶχε συνταραχθεῖ άπο βουλγαροελληνικοὺς άνταγωνισμούς, με άφορμῆ πάντα εκπαιδευτικά θέματα (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 141 κ.έ.).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 19-10-1885.

4. Ὁ.π. Στὸ πρόσωπο αὐτὸ θά μπορούσαμε ἴσως νά άναγνωρίσουμε κάποιον άξιωματικό τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

ζινών έχουμε τὰ καινούργια στοιχεία γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση τῶν Σερρῶν. Πρόκειται γιὰ δύο ἐπιστολὲς ἀπὸ τις ὁποῖες ἡ πρώτη (20/10) ἀναφέρεται στὴ Β' δημοτικὴ σχολή. Ὑστερα ἀπὸ ἓνα πλῆθος ἐκπαιδευτικῶν πληροφοριῶν καὶ στατιστικῶν στοιχείων συνάγεται ὅτι στὰ σχολεῖα Σερρῶν καὶ προαστίων φοιτοῦν 770 μαθητὲς καὶ ἀπασχολοῦνται 12 δάσκαλοι καὶ δασκάλες. Ὑπάρχει ἐπίσης ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολὴ καὶ Γυμνάσιο, «ὄπερ κλειῖζει ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ παρέχει αὐτῇ τὸ πολῦτιμον τῆς παιδείας τῷ μαθητῇ δῶρον ἄφθονον»¹.

Ἡ δευτέρη ἐπιστολὴ δημοσιεύεται λίγες ἡμέρες ἀργότερα (30/10) καὶ ἀφορᾷ τὴν Α' δημοτικὴ σχολὴ Σερρῶν, ὅπου φοιτοῦν 336 μαθητὲς καὶ 200 νήπια καὶ ἀπασχολοῦνται πέντε δάσκαλοι καὶ τρεῖς νηπιαγωγοί².

Στὸ φύλλο τῆς 23/10 κεντρικὴ θέση ἔχουν δύο ἄρθρα κάποιου συντάκτη τῆς ἐφημερίδας μὲ τίτλους «ΑΠΑΘΗ» καὶ «ΥΠΕΡΟΦΙΑ». Μὲ τὸ πρῶτο ὁ συντάκτης στρέφεται ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, προσπαθεῖ μάλιστα νὰ ἀναπαραστήσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐξαπατήθηκε καὶ προχώρησε στὴν προσάρτηση, ἐνῶ στὸ τέλος ὀραματίζεται τὴν ἀνακατάληψη τῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ στρατό. Στὸ δεύτερο ἄρθρο, σὲ τόνο πάλι ρητορικό, κατακρίνεται ἡ συνδιάσκεψη ὡς τρόπος ἀντιμετώπισεως τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος³. Ἀφορμὴ γιὰ τὸ δεύτερο ἄρθρο πρέπει νὰ εἶναι μάλλον οἱ εἰδήσεις γιὰ ἀνεπιτυχεῖς συνεδριάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων⁴.

Πραγματικὰ στὸ διεθνὲς ἐπίπεδο ἡ κατάσταση εἶχε ἀρχίσει νὰ περιπλέκεται. Ὁ Τσάρος διέγραψε τὸν πρίγκιπα τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τὰ στελεχῆ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Ἡ Σερβία καταθορυβημένη ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ διαβλέποντας τὴ δημιουργία ἐνὸς ἰσχυροῦ βουλγαρικοῦ κράτους κινήτο-ποίησε τὸ στρατὸ τῆς στὰ βουλγαρικὰ σύνορα⁵.

Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες φαίνεται ὅτι κατεβαίνει στὴ Θεσσαλονίκη. Μὲ ἀφορμὴ τὸ ταξίδι του αὐτὸ δημοσιεύει στὶς 2/11

1. Ὁ.π. Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους τὸ σύνολο τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῶν Σερρῶν ἦταν 13, τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ 46 καὶ τῶν μαθητῶν 2.000 (Σ τ. Παπαδόπουλος, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 50-51).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

4. Ὁ.π.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885. Ὁ βασιλιάς Μίλαν ἔτρεφε ὑπερβολικὴ αἰσιοδοξία γιὰ τὴν ἐκβαση τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας, τὸν χαρακτήριζε μάλιστα σὰν μιὰ ἀπλὴ στρατιωτικὴ πορεία. Τόσο ὁ Μίλαν ὅσο καὶ ἡ προοδευτικὴ κυβέρνησις Γκαρασάνιν ὑπολόγιζαν στὴν ὑποστήριξη τῆς Αἰστροουγγαρίας, ἡ ὁποία ὁμως οὔτε παρακινῶσε σὲ πόλεμο, ἐπειδὴ φοβόταν τὴν πτώση τοῦ Ἀλεξάνδρου, δηλωμένους ἀντιπάλου τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, οὔτε καὶ ἀπέτρεπε τὴν ἄσκηση στρατιωτικῆς πίεσης (D. Djordjević, Ἱστορία τῆς Σερβίας 1800-1918, μετάφρ. Ν. Παπαρρόδου, Θεσσαλονίκη 1970, 236-37).

ἄρθρο μὲ τίτλο «Ἐκδρομὴ ἐκ Σερρῶν εἰς Θεσσαλονίκην». Φυσικά, πέρα ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις του, κύριος σκοπὸς του εἶναι νὰ δεῖξει τὴν ἑλληνικότητα τῶν περιοχῶν ἀπ' ὅπου περνᾷ. Ἔτσι ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ δημοτικῶν, παρθεναγωγείων καὶ νηπιαγωγείων στὰ χωριά Ὀρλιακο (120 οἰκογένειες), Λαγκαδά, Δριμύγλαβα, Μπάλτζα, Ἀϊβάτι, Βυσσόκα καὶ Μπέροβο. Στὸ χωριὸ Ζάροβο δυστυχῶς οἱ σλαβόφωνοι κάτοικοι ἔχουν ἤδη προσηλυτιστεῖ ἀπὸ τοὺς ἑξαρχικούς. Ἡ προσηλυτιστικὴ ὁμῶς δρᾶσι ἀπέτυχε στὴ Βυσσόκα¹, ἐνῶ στὴ Λιγκοβάνη οἱ κάτοικοι ἔχουν διαιρεθεῖ σὲ δύο στρατόπεδα².

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 2/11 δημοσιεύεται τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυισταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885». Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲ δίνονται συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ γίνονται κυρίως ἀναφορὲς στὴ δυσπιστία τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στὸν πανσλαβισμό καὶ στὰ δεινὰ ποὺ προκάλεσε, ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἄρθρογράφος δυσπιστεῖ γιὰ τὴν πιθανότητα νὰ βρεθεῖ κάποια λύση ἀπὸ τὶς Δυνάμεις. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ λόγια τοῦ ἄρθρογράφου ὅτι ὁ πανσλαβισμὸς ταλαιπωρεῖ τὴ χώρα, γιὰτι ἐμφανίζεται ὄχι μὲ μιὰ μορφή ἀλλὰ μὲ πολλὰς³. Μοναδικὴ ἐλπίδα, κατὰ τὸ συντάκτη τοῦ ἄρθρου, εἶναι ἡ φροντίδα τοῦ Σουλτάνου⁴. Ἡ Μ. Βρετανία βέβαια συνέχιζε νὰ διαβεβαιώνει ὅτι θὰ συμπαρασταθεῖ στὴν Πύλη ὅπως καὶ στὸ 1878, ἀλλὰ φυσικὰ ἡ ἀλήθεια ἦταν τελείως διαφορετικὴ⁵.

Στις 6/11/1885 δημοσιεύονται στὸ «Φᾶρο τῆς Μακεδονίας» τὰ νέα

1. Στὸ χωριὸ Βυσσόκα (Ὄσσα), κοντὰ στὴ λίμνη Βόλβη, κατοικοῦσαν 200 σλαβόφωνες οἰκογένειες μὲ γνήσια ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ ἀφοσιωμένες στὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ἱερέας Γιοβάνος δωροδοκῆθηκε ἀπὸ τὴν Ἐξαρχία, προσχώρησε σ' αὐτὴν καὶ προσλήφθηκε ὡς ἐφημέριος στὸ ἐκεῖ βουλγαρικὸ παρεκκλήσι. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1884 προσπάθησε νὰ πετύχει τὸ διορισμὸ ἐνὸς Βούλγαρου δασκάλου γιὰ τὸ ἐκεῖ δημοτικὸ σχολεῖο, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ καλύψει ὅλα τὰ ἐξοδα. Τελικὰ οἱ ἐνέργειές του ἀντιμετωπίστηκαν μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἀναπληρωτῆ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς, 134).

2. «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

3. Ὁ.π.

4. Ἀναποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες εἶναι ὁ Γ. Ἀστεριάδης, ἀφοῦ στὸ φύλλο τῆς 6/11 διαβάζουμε: «Χθὲς ἀνεχώρησεν εἰς Σέρρας μετ' ὀλιγοήμερον διατριβὴν ἐνταῦθα ὁ κ. Γ. Ἀστεριάδης ἀναποκριτὴς τῆς ἐφημ. ἡμῶν». Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴ του στὴ Θεσσαλονικὴ δημοσιεύει τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυισταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885», ὅπου καὶ ὑπογράφει μὲ τὰ ἄρχικὰ του Γ.Α. Γιὰ τὸ πρόσωπό του ξερούμε ὅτι κατὰ γόταν ἀπὸ τὸ Καταφύγιο καὶ ὅτι εἶχε ἐκδηλώσει τὴν ἀντιβουλγαρικὴ του δρᾶσι στὴν Προσωπιάνη («Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885 καὶ 24-8-1885). Στὴν ἐπιστολὴ μάλιστα τῆς 24/8 ἀναφέρεται ὅτι διακρίθηκε γιὰ τὸν «ἀδιαφιλονείκτον πατριωτισμὸν» καὶ τὸ ζῆλο του.

5. «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

του σερβοβουλγαρικού πολέμου. Οί Σέρβοι εισβάλλουν στη Βουλγαρία και άπωθοῦν τους αντίπαλους τους μέχρι τή Σλίβνιτσα¹.

Ἐπίσης ἀπό ἐκεῖ καί πέρα τὰ νέα ἀπό τήν ἀνατολική Μακεδονία ἀραιώνουν, καθὼς ἡ δράση τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν ἀναστέλλεται ἐξαιτίας τοῦ πολέμου. Ὑστερα ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐπανειλημμένες ἀνταποκρίσεις ἀκολουθεῖ ἓνα κενὸ μέχρι τὶς 23/11² καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καί πέρα τὰ νέα ἔρχονται σὲ ἄτακτα διαστήματα.

Ἡ περίοδος αὐτή, ἀπὸ τὰ τέλη Αὐγούστου μέχρι τὶς ἀρχές Νοεμβρίου, συγκεντρώνει ἓνα μεγάλο μέρος χαρακτηριστικῶν στοιχείων τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ στὰ χρόνια ποὺ προηγήθηκαν τῆς ἔναρξης τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα. Ἡ δράση στὸ συγκεκριμένο χρονικὸ διάστημα κινεῖται σὲ τρία ἐπίπεδα: γεγονότα στὴν ἀνατολική Ρωμυλία, βουλγαρικὲς συμμοριακὲς ἐπιδρομὲς στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας καὶ ἀνταγωνισμοὶ στὴν ἐκπαίδευση. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἐπίπεδα στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας εἶναι ἐνωμένα, ἂν ὄχι ταυτισμένα: ἡ δράση τῶν «βουλγαριστῶν» ἀπὸ τὴ μιά, μὲ διπλὸ στόχο, τὴν ἀνατολική Ρωμυλία καὶ τὴ Μακεδονία, καὶ ἡ δικιά τους ἀντίδραση ἀπὸ τὴν ἄλλη μέσω τῆς ἐκπαίδευσης.

Ἡ κατάληψη τῆς Ρωμυλίας καὶ οἱ ἐδαφικὲς διεκδικήσεις τῶν Βουλγάρων στὸ μακεδονικὸ χῶρο προκάλεσαν στὸν Ἑλληνισμό τῆς Μακεδονίας θλίψη ἀλλὰ καὶ ἔντονη ἀγανάκτηση γιὰ τὴν πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων³. Ἡ ἔλλειψη σοβαρῆς ἀντίδρασης ἀπὸ μέρους τῆς Πύλης (κάτω ἀπὸ τὶς πιέσεις τῆς Μ. Βρετανίας καὶ παρ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς προσπάθειες νὰ παρουσιαστεῖ ὁ πανσλαβισμὸς σὰν κοινὴ ἀπειλὴ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου) δυσκόλεψε τὴ θέση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ ἐπιλογὲς δυναμικῆς ἀναμέτρησης. Εἶναι πάντως γεγονὸς ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ συνειδητοποίηση τῶν κινδύνων ἦταν πλήρης, ὅσο τουλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, ὅταν ἀργότερα οἱ ἐξελίξεις ἐπιδεινώθηκαν, οἱ Μακεδόνες δὲ δίστασαν νὰ περάσουν στὸ ἀμέσως ἐπόμενο στάδιο δράσης, τὴν ἐνοπλὴ σύγκρουση.

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 6-11-1885.

2. Πρόκειται γιὰ λεηλασία τοῦ σπιτιοῦ ἐνὸς ἱερέα στὴν Κάργιανη ποὺ συμβαίνει στίς 16/11 καὶ δημοσιεύεται στίς 23/11.

3. Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 159.

SUMMARY

Vassilios Gounaris, The Greek-Bulgarian Controversies through the Correspondences of the Newspaper «Pharos tis Maledonias» Fall 1885.

The annexation of Eastern Rumelia and the raids of Bulgarian bandits in Macedonia during the fall of 1885 indicated the future of the Greek Macedonians. This paper examines the feelings of the latter, concerning the crisis, during the two-month period from the end of August to the beginning of November 1885. As the threat of the Bulgarian expansion had been fully realized and the Ottoman Empire was strongly pressed by Great Britain not to react violently, the Greek population itself attempted to tackle with the question by presenting the extension and strength of Greek education as an evidence of its predominance in Macedonia. The research is exclusively based on a local newspaper of Salonika.